

**Az erkölcsstan tantárgy bevezetésének tapasztalatai,
pedagógiai, módszertani kérdései, innovációs
lehetőségei**

Készítette:

Prágai Nikoletta

főiskolai hallgató

2015.

Tartalom

1.Bevezetés.....	3
1.1 Probléma felvetés	3
1.2 Témaválasztás indoklása	4
1.3 A téma irodalmi háttere.....	4
1.4 Hipotézis.....	5
2. Téma bemutatás.....	6
2.1 A tantárgy elnevezése.....	6
2.2 A tantárgy történeti áttekintése.....	6
2.3 Az erkölcsstan helye a Nemzeti alaptantervben.....	8
3. Az erkölcsstan jelenlegi helyzete.....	11
3.1 Egy tantárgy bevezetése	11
3.2 A kerettanterv	11
3.3 Ki taníthatja a tantárgyat?.....	17
4. Erkölcsstan a gyakorlatban	18
4.1 Módszerek az erkölcsstan tanításához	18
4.1.1 Klasszikus módszertani elemek.....	19
4.1.2 Újszerű módszertani elemek.....	22
5. Pedagógusok által legtöbbet választott tankönyvek elemzése.....	24
6. Az etika tanítás eddigi tapasztalatai	41
6.1 A kérdőív általános elemzése	41
6.2 Az erkölcsstan, etikatanítás eddigi tapasztalatai	42
7. A kutatásom távlatai	47
8. Összegzés	47
Internetes hivatkozások jegyzéke	48
Irodalomjegyzék.....	49
Mellékletek.....	50

*A rossz legalább olyan hatékonyan tanítható, mint a jó.
Az oktatás hatalmas erő, de rosszra és jóra egyaránt felhasználható.
Richard Feynman*

1.Bevezetés

1.1 Probléma felvetés

Az ember életét, viselkedését, magatartását és személyiségét számos tényező befolyásolja. A családnak elsődleges szerepe van abban, hogyan fog a gyermek a további életének folyamán a társadalomba beilleszkedni és helyt állni az élet különböző területein. A család nemcsak viselkedési mintát, hanem erkölcsi mintát is ad a gyermekek számára. Itt viszont felvetődik egy fontos kérdés, mi is valójában az erkölcs. A szakirodalom szerint: „... az erkölcs azoknak a szabályoknak és értékeknek az összessége, amelyet általánosan elismer és magára kötelezően tart valamely emberi közösség.” (Nyíri 2006: 17)

Az erkölcs fogalma adott, de a szabályok és az értékek a történelem során időről időre megváltoztak. Az emberek értékrendje a kötött és szigorú erkölcsi morálról egyre inkább kezd áttérni a kevésbé kötött szabályok között élt élet felé. A XXI. században az erkölcs már a társadalom egyes rétegeinél meglazult, és ez hatással van a társadalom más rétegeire is. Ezért fontos az erkölcsös életre való nevelés az elsődleges szociális szinten, a családban; illetve a köznevelési intézményekben. Az erkölcs a köznevelési törvény elsődleges fogalmai közé tartozik, ami megjelenik mind a tantárgyak tanítási célja közt, mind önállóan választható tantárgyként is. Ez olvasható a 2011. évi CXCV. nemzeti köznevelési törvényben (1):

„Az állami és települési önkormányzati nevelési-oktatási intézményben az ismereteket, a vallási, világnézeti információkat tárgyilagosan, sokoldalúan kell közvetíteni, a teljes nevelés-oktatási folyamatban tiszteletben tartva a gyermek, a tanuló, a szülő, a pedagógusvallási, világnézeti meggyőződését, és lehetővé kell tenni, hogy a gyermek, tanuló fakultatív hitoktatásban, illetve hit- és erkölcsoktatásban vehessen részt.”

Tehát az erkölcsös életre való neveléshez a Nemzeti alaptanterv hozzájárul, hogy a következő nemzedékek sikeres és erkölcsös felnőttként tudjanak, az életben érvényesülni és előre jutni.

1.2 Témaválasztás indoklása

A családban mindig fontos volt az erkölcs és a helyes értékrendre való nevelés. Szüleimtől mindig a kiváló példát láttam és megfelelő tanácsokat kaptam az életem különböző szakaszaiban. Mindig is érdeklődtem a téma iránt, hogy miért is van olykor óriási szakadék az egyes emberi értékek között. Mint leendő pedagógus fontosnak tartom a megfelelő magatartási és erkölcsi példa mutatását a gyermekek előtt. Az erkölcsstan, mint kötelező tantárgy, kedvező hatással lehet a köznevelési intézmények tanulóira. A dolgozatomban arra szeretnék választ kapni, hogy a tantárgy bevezetésének milyen tapasztalatai vannak. Ezen kívül a köznevelési törvény által bevezetett új tantárgy hosszú távú hatásainak vizsgálatára is kiterjesztem a továbbiakban a kutatási tevékenységemet.

1.3 A téma irodalmi háttere

A témám egyik legfontosabb irodalmi háttere a Nemzeti alaptanterv, amelyben az Ember és társadalom műveltségterületen belül a kiemelt fejlesztési területek részeként jelenik meg az erkölcsstan. Ezt az alábbi módon fogalmazza meg: „Az erkölcsi nevelés a minden emberben jelen lévő erkölcsi érzék kiművelését jelenti; ami nem kifejezetten egyik vagy másik tantárgy feladata. Az iskolai környezet, a pedagógusi példa, az osztályközösség élete a maga egészében nyeri el erkölcsi jelentőségét. A helyes magatartás és a jó döntés elveiről kialakított álláspontok párbeszéde végigkíséri a civilizáció történetét. Az erkölcsstan és az etika feladata, hogy megismertessen ezzel a hagyománnyal. Nem kész válaszokat kínál, hanem a kérdések felismerésére és értelmezésére törekszik. A morális helytállás értelmének sokoldalú megvilágításával segít különbséget tenni jó és rossz döntés között. Az etika oktatása feltárja, és fogalmilag megragadhatóvá teszi azokat az értékelveket, amelyeken a társadalmi együttélés bevett normái alapulnak és segíti a kulturális sokszínűség értékének felismerését.”

(2)

Emellett fontos szakirodalmi háttérrel nyújtanak a tantárgy kidolgozásában központi szerepet játszó személy, Kamarás István munkái, cikkei és a vele készített interjúk. A témában még Homor Tivadar nevét is meg kell említeni a gyakorlati etikaoktatásban vállalt szerepe miatt. A magyar szakirodalmak mellett a külföldi forrásokat is ki kell hangsúlyozni. A külföldi szakirodalmak közül német nemzetiségi szakos hallgatóként, elsősorban a német nyelvű forrásokat használtam fel.

1.4 Hipotézis

Dolgozatomban láttatni kívánom, hogy az új köznevelési törvény és a 2012-ben elfogadott Nemzeti alaptanterv szellemében új – vagy nem egészen új- tantárgy, komplex tantárgy jelent meg a köznevelés tantárgyi rendszerében, struktúrájában.

1. Igazolni gondolom, hogy a pedagógusok, szülők szükségét látták az erkölcsan tantárgy rendszerezett bevezetését.
2. Feltételezem, hogy a pedagógusoknak a tantárgy bevezetésével kapcsolatban pozitív tapasztalataik, illetve a tantárgy fejlesztésére is építő jellegű ötleteik vannak.
3. Kérdőíves vizsgálattal igazolni kívánom, hogy a tantárgy elfogadott, a gyermekek által kedvelt, változatos módszertani lehetőséget kínáló tantárgy.

A dolgozatom elkészítésének a célja az erkölcsan tantárgy eddigi, egy éves tapasztalatainak feltárása, és innovációs lehetőségeire való rávilágítás. Az erkölcsan tantárggyal kapcsolatban az eddigi tapasztalatokat kérdőívvel mértem. A kiküldött online kérdőívet az erkölcsant tanító pedagógusok töltötték ki Békés és Csongrád megyében. A kérdőívben főként zárt kérdéseket használtam, de néhány nyitott kérdéssel lehetőséget kínáltam a pedagógusok számára véleményük szabadabb kifejtésére. A kérdések a tantárgyat tanító pedagógusok iskolai végzettségére, alkalmazott módszereire, szerzett tapasztalataira irányult. A tantárgy tanítása szempontjából az állami fenntartású intézményekben folyt a felmérés, mert ezekben az intézményekben dönthet a szülő az erkölcsan és a hit-és erkölcsan tantárgy választásáról. A kérdőív kitöltése anonim. A kérdőívek intézményekhez való eljuttatását a megyei pedagógiai intézetek, szakmai szolgáltatók közreműködésével valósítottam meg.

2. Téma bemutatás

2.1 A tantárgy elnevezése

A tantárgy elnevezése szakmai körökben éles vitát váltott ki. Ennek oka, hogy a korábban emberismeretként, etika, ember és társadalomismeret, ember- és vallásismeret nevesített tantárgy hungaricumként vonult be a tantervfejlesztés korábbi gyakorlatába. A tantárgy jelenlegi megnevezése erkölcsstan/etika. A tantárgy elnevezése a tanárokat, szülőket és a diákokat egyaránt megtévesztheti. Ennek oka, hogy egy multidiszciplináris tantárgyról van szó. Az erkölcsstan/etika tartalmát képezi az ember-, erkölcs-, társadalom- és vallásismeret.

Az erkölcsstan, mint tantárgy 1-8. évfolyamon, s az etika pedig a középiskolai oktatás részeként jelenik meg. A két elnevezés szemantikai megközelítésben fedi egymást, de céljában és tudományos háttérében különbséget sejtet.

A tantárgy elnevezésével kapcsolatos észrevételem, hogy érdemes lenne egy olyan tantárgyi megnevezést keresni, ami jobban kifejezi és magában foglalja a tantárgy valódi tartalmát. Az emberrel való tudományos alapokon nyugvó „foglalkozás”, a humántudomány jelleg is ezt vetíti elő. A jelenlegi megnevezés nem fedi a tantárgy tartalmát, s ez okozza a megtéveszthetőséget.

2.2 A tantárgy történeti áttekintése

Az erkölcsstan tantárgy szerepe az oktatásban az idők folyamán változott és nem egyszerű út vezetett a tantárgyi mai megítéléséhez. Géczi János és Kamarás István beszélgetése nyomán jól végig követhető a tantárgy történeti alakulása (3). A történelem során a XVI. század közepétől elkülönült a hit- és a vallástan az eltérő vallási felfogás miatt. Az erkölcsstan oktatása azonban a későbbi iskolatípusokban –az elemi iskoláktól a középiskolákig- megjelent. Majd az 1868-as XXXVIII. törvény értelmében az állami, városi, községi, egyesületi alapítású iskolákban is bevezették a tantárgyat. Ezután következett be 1948-ban az iskolák államosítása. Itt megszakadt az erkölcs oktatása az elmúlt időszakhoz képest, s eltörölték a hittan kötelező oktatását. 1949 szeptemberétől fakultatívvá vált a hit- és erkölcsstan oktatása, majd egy évvel később a tantárgy fokozatosan a háttérbe szorult. A háttérben az állt, hogy a kommunista hatalom fontosnak tartotta a kommunista ember személyiségének a kialakítását. Igaz az is, hogy a rendszerváltást megelőző években a nevelési és oktatási programokat átvizsgálták 1978-ban és 1987-ben. Ez a korrigálás az

osztályfőnöki munkát érintette. Az általános iskola 3-8.osztályában négy témakör köré rendeződött. Ezek között a témák között már az egyén is megjelent, majd az 1990. évi IV. törvény 17. §-a megszüntette az erkölcs és a hit eddigi helyzetét.

A változás érzékelhető volt, de országszerte csak kismértékben jelent meg az erkölcs és hit oktatása. 1990-től tucatnyi, majd 3 évvel később 50-60 közép- és általános iskolában volt jelen az erkölcsoktatás valamilyen formában. Ennek háttérében az Országos Köznevelési Intézet kezdeményezése állt, aminek a referensévé Kamarás Istvánt választották. 1990 elejétől a pedagógusképzési részlegen az embertan, az erkölcsoktatás és a vallásismeret témakörökkel kezdtek el foglalkozni, amelyből egy új tárgy kezdett kialakulni, amely nem más, mint az emberismeret. A tantárgy megalakulásában azonban fontos szerepe volt a Borsod Megyei Pedagógiai Intézet által meghirdetett *Az osztályfőnöki munka megújítása* című pályázatnak. Ennek elbírálásakor felfigyeltek arra, hogy a pályázók nagy része az osztályfőnöki óra megújítása címen ugyanazt az emberismeretet javasolta, mint ami az OKI által kitűzött célnak az alap gondolata volt. Ennek ellenére heves vita folyt arról, hogy milyen formában jelenjen meg az ember, az erkölcs és a társadalom az iskolákban. Később az 1991-es békéscsabai és az 1993-as szolnoki morálpedagógiai konferencián ismét felmerült ez a téma. A filozófusoktatók az erkölcs tanítása mellett foglaltak állást, egyes társadalomkutatók pedig ellene. Majd az OKI által szervezett, Kamarás István által vezetett Embertanműhelynek meg lett a gyümölcse. Az öt éves ciklusban 40-50 pedagógus találkozott, akik az embertan tanításával foglalkoztak. A műhely programjában kétféle „műfajt” alkalmaztak. Az egyik a kerekasztal-beszélgetés, melynek során lehetőség nyílt a különböző embertudományokkal foglalkozó képviselőkkel találkozni. Sok területről érkeztek erre az alkalomra; mint például Balassa Péter (filozófia, esztétika), Boda László (etika, teológia), Kapitány Gábor (szociológia), Kocsis Mihály (népismeret), Oláh Attila (pszichológia), Tóth Géza (biológia), Trencsényi László (pedagógia), Zsolnai László (ökológia). A másik válfaja pedig a módszertani tapasztalatcsere volt. Itt a praktizáló, embertant tanítók beszámolhattak tevékenységükről. Ezeknek a tevékenységeknek lett az eredménye az első kidolgozott tanterv, az első tankönyvek, tanulás és módszertani útmutatók, és egyéb oktatási segédletek. A műhelyben dolgozták ki a Zsolnai-féle *Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program* (ÉKP) embertan-, etika- és vallástanterveit.

Az 1995-ös Nemzeti Alaptanterv nagy változást hozott az etikatanítás történetét tekintve. Az új alaptanterv részévé vált az etika, mint tantárgy az Ember és társadalom műveltségterület részeként. Három évvel később bevezették a gyakorlatban is az emberismeret tantervet, ami az ÉKP számára készült tanterv rövidített változata volt. Ennek

ellenére az intézményekben nem minden esetben volt jelen az emberismeret. Mégpedig amiatt, hogy az oktatási intézmények maguk dönthették el, hogy milyen keretek közt kívánják a tantárgyat oktatni. A választási lehetőségek között az is szerepelt, hogy más, különböző műveltségterületekbe építik be a tantárgy tartalmi követelményeit. Ezt az intézmények a helyi tantervben jelölték meg. Ez viszont szükségessé tette azt is, hogy a tantárgyat oktató pedagógusoknak is megfelelő képzettséggel kellett rendelkezniük. 1996. január elsejétől Kamarás István és Zsolnai József a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Intézetében együtt kezdtek el dolgozni. A tervük része volt, hogy az intézet keretében alakuljon egy képzés emberismeret tanárok számára, és létrehozzanak egy ezt működtető tanszéket is. Ennek első lépése volt az Emberismeret szakirányú továbbképzési szak alapítása és elindítása. Az ezzel kapcsolatos kérelmet 1999-ben a Magyar Akkreditációs Bizottság elutasította. Az elutasítást követően a „javított” változatot (Ember és erkölcsismeret néven) 2000. október 30-án a bizottság jóváhagyta egy apró változtatással (szakirányú szak megnevezése). A szak neve ember-, erkölcs- és vallásismeret lett. Ez sem maradt a végleges neve a képzésnek, további módosítások következtek be. Az egyetemi tanács 2001 februárjában az Ember- és társadalomismeret megnevezést elfogadta az etikatanár szakkal kapcsolatosan, majd ezt 2002-ben engedélyezték Etika, ember és társadalom néven. Ezután felgyorsultak az események: 2003 februárjától indult el az első képzés levelező tagozaton. A képzési idő 8 félév volt. Ebben az évben szeptembertől a nappali, 10 féléves képzés is megindult, a későbbiben pedig nemcsak Pécsen, hanem az egri főiskolán is elérhetővé vált a képzés.

Ezt követően a 2011-es köznevelési törvényt kell kiemelni a tantárgyhoz kapcsolódóan. E törvény szerint az állami fenntartású köznevelési intézményekben tanuló gyermekek szüleinek a 2014/2015-ös tanévtől kezdve a felmenő rendszerben az erkölcsstan vagy a hit- és erkölcsstan tantárgy közül kell választani. S emiatt vált szükségessé a pedagógusok továbbképzése. A 60 órás képzést lehetővé tették az ország több pontján is. Természetesen a felsőoktatás is lehetőséget ad erre a nappali képzésben.

2.3 Az erkölcsstan helye a Nemzeti alaptantervben

„A Nemzeti alaptanterv (NAT) a Magyar Köztársaságnak a közoktatásról szóló - többször módosított - az 1993. évi LXXIX. törvényben meghatározott alapidokumentuma. A törvény 8. § (8.) és (9.) bekezdése kimondja, hogy az általános műveltséget megalapozó szakaszban az iskolai nevelés-oktatás tartalmi egységét, az iskolák közötti átjárhatóságot a

Nemzeti alaptantervben szereplő műveltségi területekre épülő kerettantervek biztosítják. A Nemzeti alaptanterv műveltségi területenként határozza meg az általános műveltséget megalapozó nevelő- oktatómunka kötelező és közös céljait, a nevelő-oktató munka alapjául szolgáló ismeret-, készség- és képességjellegű követelményeit.” (4)

A tantárgy először az 1995-ös NAT-ban jelent meg az Ember és társadalom műveltség területén belül. A következő leírás tartozik hozzá: „Az **Emberismeret** betekintést ad az ember fő biológiai, lélektani, szociológiai jellemzőibe; az embernek önmagával, társaival, a társadalommal, a természettel és a szellemi szférával való bonyolult viszonyába. Mindezzel elsősorban a fiatalok önismeretének és erkölcsiségének alakításához kíván hozzájárulni.” (4) Ennek az oktatásban való tényleges megjelenése az oktatási intézményektől függött, vagyis a helyi tantervekben jelölték meg a tantárgyat, ami mint más tantárgy része vagy önálló óráként szerepelt. A javított Nemzeti alaptanterv 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet részeként jelent meg. Az emberismeret az 1999-2000-es kerettantervi munkálatoknak köszönhetően bekerült a helyi tantervbe, így a NAT-ban fakultatív helyet foglalt el a tantárgy az Ember és Társadalom műveltségterület részeként. A javított kiadású Nemzeti alaptantervben már az emberismeret megfogalmazása is megváltozott.

„Az emberismeret az etika, az antropológia és a pszichológia alapfogalmainak, értelmezési kereteinek bemutatásával járul önismeretünk elmélyítéséhez. Betekintést nyújt az embert másokhoz és önmagához, a társadalomhoz és a természethez fűző szellemi kapcsolatok világába. Segít tudatosítani az ember sorsától elválaszthatatlan értékdilemmákat, megismerteti az erkölcsi vitákban használatos érvelésmódokkal, fejleszti az önálló tájékozódáshoz, a felelős döntéshez, a mások álláspontjának megértéséhez szükséges attitűdöket és képességeket.” (4)

Az elkövetkezendő években nem történt változás az alaptantervben. A következő változtatás 2007-ben következett be. Megjelent a közoktatás számára nagyon fontos 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet. Itt apróbb változtatással van jelen az emberismeret fogalma: „Az emberismeret az etika, az antropológia és a pszichológia alapfogalmainak, értelmezési kereteinek bemutatásával járul önismeretünk elmélyítéséhez. Betekintést nyújt az embert másokhoz és önmagához, a társadalomhoz és a természethez fűző szellemi kapcsolatok világába. Segít tudatosítani az ember sorsától elválaszthatatlan értékdilemmákat, megismerteti az erkölcsi vitákban használatos érvelésmódokkal, fejleszti az önálló tájékozódáshoz, a felelős döntéshez, a mások álláspontjának megértéséhez szükséges attitűdöket és képességeket.” (5)

A következő változtatások a köznevelési törvény részeként jelentek meg 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendeletben. Itt is szintén az Ember és társadalom műveltség terület része, de itt már nem emberismeret néven van rögzítve, hanem erkölcsstan, etika néven.

A tantárgy megközelítése a következő:

„Az erkölcsi nevelés a minden emberben jelen lévő erkölcsi érzék kiművelését jelenti; ami nem kifejezetten egyik vagy másik tantárgy feladata. Az iskolai környezet, a pedagógusi példa, az osztályközösség élete a maga egészében nyeri el erkölcsi jelentőségét. A helyes magatartás és a jó döntés elveiről kialakított álláspontok párbeszéde végigkíséri a civilizáció történetét. Az erkölcsstan és az etika feladata, hogy megismertessen ezzel a hagyománnyal. Nem kész válaszokat kínál, hanem a kérdések felismerésére és értelmezésére törekszik. A morális helytállás értelmének sokoldalú megvilágításával segít különbséget tenni jó és rossz döntés között. Az erkölcsstan/etika oktatása feltárja, és fogalmilag megragadhatóvá teszi azokat az értékelveket, amelyeken a társadalmi együttélés bevett normái alapulnak és segíti a kulturális sokszínűség értékének felismerését.” (2)

3. Az erkölcsstan jelenlegi helyzete

3.1 Egy tantárgy bevezetése

Az etika történeti háttérének megismerése által világossá vált, hogy a tantárgynak nehéz utat kellett bejárnia. Az etika helye az oktatásban a kerettantervek része volt, ennek ellenére a tantárgy megbecsülése és megvalósulása nem volt megfelelő. Az elmúlt években az oktatást tekintve szemléletváltozás következett be, ami nemcsak a köznevelési törvény (2011. évi CXCV. törvény) megjelenését jelentette, hanem előtérbe került az erkölcsi nevelés.

A köznevelési törvény magába foglalja, hogy az etika tantárgy hittan tantárggyal kiváltható. 2013 szeptemberétől felmenő rendszerben indult az általános iskolák első és ötödik osztályában, valamint a hat osztályos gimnáziumok hetedik évfolyamán az erkölcsstanoktatás. Mint minden más tantárgy esetén, itt is témakörönként jelennek meg a témák.

A kerettanterv a Nemzeti alaptanterv alapján készül. A kerettantervben hat nagy témakör szerepel:

- „Én magam”
- „Én és a társaim”
- „Én és a szűkebb közösségeim”
- „Én és a tágabb közösségeim”
- „Én és a környezetem”
- „Én és a mindenség”

A témakörök tartalma spirálisan épül fel, vagyis a kérdéskörök újra és újra visszatérnek az évfolyamok során. E tantárgy több tudománynak a tartalmát magába foglalja. Tehát kijelenthető, hogy egy multidiszciplináris tantárgyról van szó. Az erkölcsstan/etika tantárgy tudományközi területei a következők: embertan, etika, filozófia, humánökológia, vallásismeret, vallástörténet, szociológia, kulturális antropológia és lélektan.

3.2 A kerettanterv

Az előző fejezetben a kerettanterv témaköreit már ismertettem. A továbbiakban a kerettanterveket alsó, illetve felső tagozaton vizsgálom meg.

Az 1-4. évfolyamokon és az 5-8. évfolyamokon egyező vonás, hogy inkább a hétköznapi életből merített és oda visszacsatolható tapasztalatokra, illetve személyes élményekre épül, mint elméleti jellegű ismeretekre.

1-2. évfolyamon még leginkább a gyermekek óvodai élményeire és tapasztalataira kell/lehet alapozni, ezek mellett a gyermek elsődleges szocializációs színterén tapasztalt és tanult ismereteire. Már azt is meg lehet figyelni a gyermekeknél, hogy az általános iskolai tanulmányok megkezdésével a versengés és együttműködés még inkább jelen van a tanulók életében. Ez természetesen a kortárs csoporttal együtt töltött idő miatt van. Ez a gyermekek személyes élményeit gazdagítja és a személyiségüket is pozitív vagy negatív irányba módosíthatja.

Emellett a verbális kommunikációjuk is megváltozik. A szóbeli kifejezőképességük fejlődik, ami elősegíti az erkölcstan tantárgy tanítása során a gondolataik megfogalmazását és megfelelő kifejezését. A témákat tematikusan építik fel, amelyek a későbbi tanulmányok során visszatérnek, és újra feldolgozzák őket. Az első nagy témakör „Én magam” vagy a kerettantervben „Az én világom”. Itt kulcsfontosságú az énkép, önkifejezés és az önkifejezés fejlesztése. A témák is erre épülnek. Nagyon fontos, hogy megfelelően lássuk önmagukat és ez által az önértékelésünk is optimális lesz. A tantárgy során természetesen tantárgyi koncentrációra is lehetőség van, aminek a többi tanórán is van hozadéka.

A következő nagy témakör „Én és a társaim” vagy a kerettantervben „Társaim- Ők és én”. Ez a témakör a társas kapcsolatok fejlesztését szolgálja és a megismerő képességet is fejleszti. Mindemellett az udvarias viselkedésre is felhívja a figyelmet. A további témaköröknél is megjelennek olyan fogalmak, amelyekkel a gyermekeknek mindenképp szükséges megismerkedni. Ez nemcsak ismeretszinten, hanem jártasság- és a későbbiekben képesség- és készség szinten kell megjelennie a gyermekek életében, viselkedésében és magatartásában másokkal és/vagy önmagukkal szemben.

Természetesen, mint minden más tantárgy esetén itt is van egy kitűzött cél, ami a tantárgyban való továbbhaladáshoz szükséges.

A várt eredmények az első két tanév után:

„A tanuló életkorának megfelelő reális képpel rendelkezik saját külső tulajdonságairól, tisztában van legfontosabb személyi adataival.

Átlátja társas viszonyainak alapvető szerkezetét.

Képes érzelmileg kötődni környezetéhez és a körülötte élő emberekhez.

Képes kapcsolatba lépni és a partner személyét figyelembe véve kommunikálni környezeté tagjaival, különféle beszédmódokat tud alkalmazni.

A beszélgetés során betartja az udvarias társalgás elemi szabályait.

Érzi a szeretetkapcsolatok fontosságát.

Érzi, hogy a hagyományok fontos szerepet játszanak a közösségek életében.

Törekszik rá, hogy érzelmeit a közösség számára elfogadható formában nyilvánítsa ki.

Képes átélni a természet szépségét, és érti, hogy felelősek vagyunk a körülöttünk lévő élővilágért.

Képes rá, hogy érzéseit, gondolatait és fantáziaképeit vizuális, mozgásos vagy szóbeli eszközökkel kifejezze.

Tisztában van vele és érzelmileg is képes felfogni azt a tényt, hogy más gyerekek sokszor egészen más körülmények között élnek, mint ő.

Meg tudja különböztetni egymástól a valóságos és a virtuális világot.” (6)

Ezekre az ismeretekre alapozva épül fel a következő két tanév anyaga alsó tagozatban. Itt már a tanulók egy biológiai változáson mennek keresztül, ami befolyásolja a mentális változásukat is. Illetve 9–10 éves korban nagymértékben erősödik a gyerekek realitásérzéke, és az analízis-szintetizáló képességük is nagymértékben fejlődik. Az „álom”- mint a gyermeki világ fontos eleme- kezd eltűnni. Ezeknek az elemeknek a változása és fejlődése teszi lehetővé a továbbhaladást az erkölcsstan tanítása során. Így lehetőség nyílik a testi- és lelki egészség nevelésére, a hazafias nevelésre, valamint a családi életre nevelés különféle témáinak feldolgozására is. A szabályok elfogadásának belső készítése a közösség fejlődését is jelenti, de emellett kiindulópontot biztosít az állampolgárságra- és demokráciára nevelés megalapozásához is. A témakörök hasonlóan épülnek fel az 1-2. évfolyaméhoz. Fontos megjegyezni és kiemelni, hogy a témakörök a gyermekek igényeihez és életkori sajátosságaihoz alkalmazkodnak, továbbá az elsajátítandó fogalmak köre is bővül. Itt már lehet alapozni arra is, hogy realisabban látják a világot, ezáltal a külső és a belső tulajdonságokat is külön tudják választani. A többi témakör az élet fontos területeihez nyújt alapot, ami a további élethelyzetekben elősegíti a gyermekek alkalmazkodását és előrejutását.

A várt eredmények 3-4. évfolyam után:

„A tanulónak életkorának megfelelő szinten reális képe van saját külső és belső tulajdonságairól, és készíttést érez arra, hogy fejlessze önmagát.

Oda tud figyelni másokra, szavakkal is ki tudja fejezni érzéseit és gondolatait, be tud kapcsolódni csoportos beszélgetésbe.

Képes másokkal tartós kapcsolatot kialakítani, törekszik e kapcsolatok ápolására, és ismer olyan eljárásokat, amelyek segítségével a kapcsolati konfliktusok konstruktív módon feloldhatók.

Érzelmileg kötődik a magyar kultúrához.

Érti és elfogadja, hogy az emberek sokfélék és sokfélék a szokásaik, a hagyományaik is; kész arra, hogy ezt a tényt tiszteletben tartsa, és kíváncsi a sajátjától eltérő kulturális jelenségekre.

Érti, hogy mi a jelentősége a szabályoknak a közösségek életében, kész a megértett szabályok betartására, részt tud venni szabályok kialakításában.

Érti, hogy a Föld mindannyiunk közös otthona, és közös kincsünk számos olyan érték, amit elődeink hoztak létre.

Képes a körülötte zajló eseményekre és a különféle helyzetekre a sajátjától eltérő nézőpontból is rátekinteni.

Képes jelenségeket, eseményeket és helyzeteket erkölcsi nézőpontból értékelni.” (6)

A felső tagozaton valamint a középiskolai tanulmányok során kibővült ismeretkört érinti a tananyag az előzőekhez képest. Itt már az alsó tagozatos ismeretekre épít. Hangsúlyt kell fektetni a 11-12 éves korosztály életkori sajátosságaira. Az időszemléletük kitágul, ami lehetőséget kínál a hazafias nevelésen kívül a közös európai múlt megismerésére is. A társas kapcsolatokban is változás megy végbe. Erősödik a kapcsolatok mélysége és tartóssága, ami a tanulók életszemléletében is megjelenik. A témák során a tanulók itt is személyes, átélt tapasztalataikat belevonhatják és ezek mellett hasznos ismeretekkel bővül a tudástáruk. Itt már nemcsak a témák során jelenik meg a humánusság és az empátia. Ehhez a két fontos tulajdonsághoz a tanulók ekkora érték meg, mivel az előzőekben még önmagukat ismerték meg és a közvetlen környezetük alapvető, tapasztalható jelenségeit és problémáit. Megjelennek olyan felmerülő tények is, amivel nem feltétlenül találkoznak a közvetlen környezetükben.

Az 5-6. évfolyam várt eredmények:

„A tanuló tisztában van az egészség megőrzésének jelentőségével, és tudja, hogy maga is felelős ezért.

Tudatában van annak, hogy az emberek sokfélék, elfogadja és értékeli a testi és lelki vonásokban megnyilvánuló sokszínűséget, valamint az etnikai és kulturális különbségeket.

Gondolkodik saját személyiségjegyein, törekszik a megalapozott véleményalkotásra, illetve vélekedéseinek és tetteinek utólagos értékelésére.

Gondolkodik rajta, hogy mit tekint értéknek; tudja, hogy ez befolyásolja a döntéseit, és hogy időnként választania kell még a számára fontos értékek között is.

Képes különféle szintű kapcsolatok kialakítására és ápolására; átlátja saját kapcsolati hálójának a szerkezetét; rendelkezik a konfliktusok kezelésének és az elkövetett hibák kijavításának néhány, a gyakorlatban jól használható technikájával.

Fontos számára a közösséghez való tartozás érzése; képes átlátni és elfogadni a közösségi normákat.

Nyitottan fogadja a sajátjától eltérő véleményeket, szokásokat és kulturális, illetve vallási hagyományokat.

Érzékeli, hogy a társadalom tagjai különféle körülmények között élnek, képes együttérzést mutatni az elesettek iránt, és lehetőségéhez mértén szerepet vállal a rászorulóknak segítségében. Megbecsüli a neki nyújtott segítséget.

Tisztában van azzal, hogy az emberi tevékenység hatással van a környezet állapotára, és törekszik rá, hogy életvitelével minél kevésbé károsítsa a természetet.

Ismeri a modern technika legfontosabb előnyeit és hátrányait, s felismeri magán a függőség kialakulásának esetleges előjeleit.

Tisztában van vele, hogy a reklámok a nézők befolyásolására törekcszenek, és kritikusan viszonyul a különféle médiaüzenetekhez.

Érti, hogy a világ megismerésének többféle útja van (különböző világképek és világnézetek), s ezek mindegyike a maga sajátos eszközeivel közelít ugyanahhoz a valósághoz.” (6)

A következő két évfolyamon a tanulók egy nagyon fontos élethelyzet előtt állnak. Ez az önálló döntéshozatal. Alkalmat ad arra, hogy a másokért való felelősségvállalás és önkéntesség, a pályaorientáció témakör megjelenjen az erkölcsstan témakörei között. A témakörök feldolgozása során új fogalmakkal, és a témák során új ismeretanyaggal ismerkedetnek meg. A témák az alsó tagozatos alapra épülnek, de lényegesen kibővült formában. A tanulók életkori sajátosságaira építve, és ennek megfelelő mélységig foglalkoznak a témákkal a tanóra keretei között.

A várt eredmények 7-8. évfolyamon:

„A tanuló megérti, hogy az ember egyszerre biológiai és tudatos lény, akit veleszületett képességei alkalmassá tesznek a tanulásra, mások megértésre és önmaga vizsgálatára.

Érti, hogy az emberek viselkedését, döntéseit tudásuk, gondolataik, érzelmeik, vágyaik, nézeteik és értékrendjük egyaránt befolyásolják.

Képes reflektálni saját maga és mások gondolataira, motívumaira és tetteire.

Életkorának megfelelő szinten ismeri önmagát, hosszabb távú elképzeléseinek kialakításakor képes reálisan felmérni a lehetőségeit.

Képes erkölcsi szempontok szerint mérlegelni különféle cselekedeteket, és el tudja viselni az értékek közötti választással együtt járó belső feszültséget.

Képes ellenállni a csoportnyomásnak, és saját értékrendje szerinti autonóm döntéseket hozni.

Tisztában van vele, hogy baráti- és párkapcsolataiban felelősséggel tartozik a társaiért.

Kialakultak benne az európai identitás csírái.

Nyitott más kultúrák értékeinek megismerésére és befogadására.

Érti a szabályok szerepét az emberi együttélésben, s e belátás alapján igyekszik alkalmazkodni hozzájuk; igényli azonban, hogy maga is alakítója lehessen a közösségi szabályoknak.

Van elképzelése saját jövőjéről, és tisztában van vele, hogy céljai eléréséért erőfeszítéseket kell tennie.

Életkorának megfelelő szinten tisztában van vele, hogy minden döntés szabadsága egyúttal felelősséggel is jár.

Fontosnak érzi a közösséghez tartozást, miközben törekszik személyes autonómiájának megőrzésére.

Képes megfogalmazni, hogy mi okoz neki örömet, illetve rossz érzést.

Tisztában van a függőséget okozó szokások súlyos következményeivel.

Tudja, hogy ugyanazt a dolgot különböző emberek eltérő módon ítélik meg, ami konfliktusok forrása lehet.” (6)

A követelmények teljesítése által a tanulók képessé válnak a gondolataikat/ az érzéseiket/a véleményüket megfelelő módon kifejezni társaik/környezetük felé. Illetve a középiskolai etika tantárgy alapjait is jelenti.

Összegezve elmondható, hogy a tantárgy tanításához a kerettantervi feltételek adottak és a tankönyvek segítséget nyújtanak. Ez azonban nem elegendő ahhoz, hogy a pedagógus sikeresen elsajátíttassa tananyagot. Az alkalmazott módszerek és eszközök teszik érdekessé és sikeressé az erkölcsstanórát. Ezek mellett a legeslegfontosabb a pedagógusok képzettsége a tantárgy tanításához.

3.3 Ki taníthatja a tantárgyat?

Az erkölcsstan és etika bevezetésével egy fontos kérdés vetődik fel. Ez nem más, mint, hogy ki taníthatja a tantárgyat? A törvényi előírások alapján, alsó tagozaton a pedagógusoknak elegendő a főiskolai végzettség, illetve a tanítói szakképzettség. Felső tagozaton szaktanári végzettség, vagy hatvan órás tanárképzés keretében szerzett tanúsítvány szükséges az erkölcsstan tanításához. A pedagógusnak rendelkeznie kell főiskolai, egyetemi (MA) tanári szakképzettséggel, 60 órás pedagógus-továbbképzési végzettséggel. Az etika tanári vagy etika szakirányú továbbképzési szak a tantárgy tanításának alapvégzettsége, de a tanári szakképzettség és a 60 órás pedagógus- továbbképzés is feljogosít a tantárgy tanítására.

Az erkölcsstan alsó tagozatos tanításhoz nem szükséges egyéb végzettség a főiskolain kívül. Viszont a főiskolai tanulmányok során a hallgatók nem kapnak megfelelő tantárgy pedagógiai alapot a tantárgytanításhoz. Ezt saját tapasztalataimmal is tudom igazolni. A felsőoktatásban a tanító szakon nincs külön erkölcsstan és a tantárgytanításával kapcsolatos gyakorlati megalapozó kurzus, tantárgy-pedagógiai szeminárium. Alapozó kurzusnak megfelel az etika, filozófia, társadalomismeret, szociológia, pszichológia, szociálpszichológia, amelyhez kapcsolódhatna a tanítás gyakorlatát segítő módszertani kurzus.

A továbbiakban szükséges lenne az 1-4. osztályig tanító pedagógusoknak is továbbképzésre. Ezek a továbbképzések 30, illetve 60 órásk lehetnének. Ez idő alatt a pedagógusok az erkölcsstan tantárggyal, s annak elméleti és gyakorlati alapjaival alaposabban meg tudnának ismerkedni. Emellett a tapasztalat cserére is lenne lehetőség az ilyen pedagógus- továbbképzéseken.

A 60 órás pedagógus- továbbképzést elvégző pedagógusoknak pedig megfelelő egyetemi képzésben kellene részt vennie. Ezáltal nőne a pedagógusok szakmai potenciálja. Ennek ellenére nem kötelezhető a pedagógus egyetemi képzés elvégzésére, mivel a hatvan órás tanfolyamot a nemzeti köznevelésről szóló T/4856. számú törvényjavaslathoz készült módosító javaslatban elfogadták. (7)

A végzettségen kívül nagyon fontos kiemelni a kompetenciákat. A kompetencia az egyén azon képessége és hajlandósága, hogy tudását (ismereteket, képességeket, beállítódás és attitűdbeli jellemzőket) sikeres problémamegoldó cselekvéssé alakítsa, alkalmazni tudja a gyakorlatban. A pedagógus kompetenciái a következők:

- Szaktudományi, műveltségterületi, tantárgyi és tantervi tudás

- Tanulói megismerés, a fejlődés nyomon követése
- A tanítási folyamat tervezése
- A tanítási folyamat szervezése és irányítása
- A tanítás-tanulás és nevelés módszereinek ismerete, alkalmazása
- A pedagógiai értékelés eszközeinek ismerete és használata
- Szakmai együttműködés, kommunikáció
- Elkötelezettség a szakmai fejlődésre

Összegezve elmondható, hogy az erkölcsant/etikát tanító pedagógusok képzésének helyzete még nem teljesen megfelelő. A kompetenciák helyes alkalmazásához szükségesek az oktatás során elsajátított ismeretek. Az oktatás fejlesztése során a tantárgyat tanító pedagógusok oktatását is figyelembe kellene venni és javítani a jelenlegi állapotán.

4. Erkölcsant a gyakorlatban

4.1 Módszerek az erkölcsant tanításához

Az etikaoktatás fontos eleme az oktatási módszer, amit a pedagógus alkalmaz a tanórákon. Az oktatási módszerek az oktatási folyamatnak állandó, ismétlődő összetevői, a tanár és a tanuló tevékenységének részei, amelyek különböző célok érdekében, eltérő stratégiákat alkalmazva kerülnek megvalósításra. A módszer kiválasztásánál figyelembe kell venni a tanulók életkori sajátosságait, képességeiket, a tanóra típusát és célját is. Az erkölcsanttanításhoz közel egyetlen rendelkezésre álló segédanyag Homor Tivadar *Az etikatanítás gyakorlata* című könyve. A könyv segítséget nyújt a pedagógusok számára a tantárgytanításával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésekre egyaránt. Az erkölcsant/etika oktatás szempontjából szükséges lenne egy újabb tantárgyi segédanyag kidolgozására és kiadására könyv formában.

„Az oktatási módszereket többféle módon lehet csoportosítani, osztályozni.

1. Az információk forrása szerint:
 - verbális (szóbeli vagy írásbeli)
 - szemléltetés
 - gyakorlati módszerek
2. A tanulók által végzett megismerő tevékenység szerint beszélhetünk:
 - receptív

- reproductív részben felfedező, heurisztikus
 - kutató jellegű módszerek
3. Az oktatás logikai iránya alapján:
 - induktív jellegű módszerek
 - deduktív jellegű módszerek
 4. A tanulási munka irányításának szempontja alapján:
 - tanári dominanciájú
 - közös tanári-tanulói dominanciájú
 - tanulói dominanciájú módszerek
 5. Az oktatási folyamatban betöltött szerepük, a didaktikai feladatok szerint:
 - új ismeretek tanításának-tanulásának módszere
 - képességek tanításának-tanulásának módszere
 - alkalmazásnak módszere
 - rendszerezésnek és rögzítésnek módszere
 6. A szóbeli közlő módszereken belül:
 - monologikus módszerek
 - dialogikus módszerek” (8)

4.1.1 Klasszikus módszertani elemek

A továbbiakban az erkölcsan tantárgy oktatása során felhasználható módszereket két nagy csoportba rendezve részleteiben, illetve előnyeit és hátrányait tekintve vizsgálom meg. Először a klasszikus módszertani elemeket tekintem át.

1. Beszélgetés:
 - definíció: dialogikus szóbeli közlési módszer, amelynek során a tanulók a pedagógus kérdéseire válaszolva dolgozzák fel a tananyagot.
 - előnyei: Az erkölcsan óra egy hatékony módszere. Ha a pedagógus jól teszi fel a kérdéseket, körbe lehet járni a téma területeit. Emellett lehetőséget ad a tanulónak a szóbeli kommunikációra és a szóbeli kifejezőkészség fejlesztésére.
 - hátrányai: Ha a pedagógus nem figyeli, hogy kik nyilvánultak meg, akkor esetlegesen nem minden tanulónak van esélye hozzászólnia az óra témájához, illetve ha pedagógus nem javítja a hibákat, akkor rögzülhet rossz ismeret is a tanulóknál.

2. Magyarázat:

- definíció: Olyan monologikus tanári közlési módszer, amellyel törvényszerű összefüggések, szabályok, tételek, fogalmak megértését segítjük elő.
- előnyei: Az erkölcsstanon belül a fogalmak pontos megtanítása fontos. A szükséges ismertek tárgyilagos és objektív közlése a tanulókkal. Ezáltal a tanulók az ok-okozati összefüggéseket ismerik meg.
- hátránya: A tanóra során nem lehet csak ezt az egy oktatási módszert alkalmazni, mivel a tanulóknak ebben az esetben nem nyílik lehetőségük véleményüket és tapasztalataikat elmondani.

3. Elbeszélés (leírás)

- definíció: Olyan monologikus szóbeli közlési módszer, amely egy-egy jelenség, esemény, folyamat, személy, tárgy érzékletes és érzelmekkel színezett bemutatására szolgál.
- előnye: A erkölcsstanóra során fontos minden egyes ismeretlen dolgot tisztázni és a tanulók számára világossá tenni. Az elbeszélés (leírás) módszere a tanóra értékes eszköze és nem vesz sok időt igénybe.
- hátránya: Az elbeszélés vagy más néven leírás módszere elveszi a lehetőséget a tanulóktól, hogy önmaguk jöjjenek rá egy számukra még ismeretlen dologra.

4. Projektmódszer:

- definíció: A tanulók érdeklődésére, a tanárok és a diákok közös tevékenységére építő módszer, amely a megismerési folyamatot projektek sorozataként szervezi meg.
- előnyei: Lehetőséget biztosít a társas kapcsolatok fejlesztésére, mivel a tanulóknak együtt kell működnie. Emellett a problémamegoldó-képességet, kreativitást is nagymértékben fejleszti. A tanulóknak lehetőségük nyílik arra, hogy kifejezhessék önmagukat szóban vagy írásban.
- hátrányai: A csoportok nem megfelelő összetétele háttérbe szoríthat egyes tanulókat, ami negatív hatással lehet a tanulók kapcsolataira és önértékelésére is.

5. Vita:

- definíció: dialogikus szóbeli közlési módszer, amelynek célja- az ismeretek elsajátításán túl- a gondolkodási képesség és a kommunikációs készség fejlesztése. A

vitában a tanulók viszonylag nagyfokú önállóságot élveznek, a pedagógus a háttérből irányítja a vita menetét.

- előnyei: A tanulóknak lehetősége nyílik a megfelelő hangnemben, stílusban a másikkal szemben véleményét, meglátását a másik tudtára adni. A verbális és nonverbális kommunikációt fejleszti. Az önértékelésre és az önbizalomra is pozitív hatással lehet.
- hátrányai: Ha a tanulók nem egyenrangú felek, akkor negatív hatást fejthet ki a tanulók személyiségére, illetve a pedagógus feladata a kulturált vita fenntartása. Ha ez nem így valósul meg, akkor a tanulók között a kapcsolat megváltozhat vagy akár meg is szűnhet.

6. Szerepjáték:

- definíció: az a játékcselekvés, melynek során a tanulók egy adott szerepet és tevékenységet játékkörülmények között megalkotnak, vagy újra alkotnak.
- előnyei: A tanulóknak lehetősége nyílik egy adott szerepet felvenni és a verbális és nonverbális képességeit fejleszteni ez által. Fejleszteni ezenkívül a kreativitást, a gondolkodást, az emlékezetet és a beleélő képességet a tanulóknál.
- hátrányai: Az osztályokban nem minden tanuló szeret szerepelni. S egy szerepjáték során a tanulók személyisége sérülhet, ha számára kellemetlen vagy általa nem megvalósítható helyzetbe kerül.

7. Megfigyelés:

- definíció: közvetlen észlelésen alapuló információ szerzése vagy tapasztalat szerzése.
- előnyei: A tanulók egy konkrét helyzetet megfigyelve tapasztalatot szereznek vagy információhoz jutnak. Ez elősegíti a saját problémáik megoldását is. Illetve következtetéseket tudnak levonni, s ez által az értékrendjük fejlődik.
- hátrányai: A tanulók ennek a módszer használatának esetén nem tudják saját véleményüket és észrevételeiket elmondani. Ezáltal nem fejlődik a szóbeli kifejező képességük a tanulóknak. Másként fogalmazva a tanulók passzívan vesznek részt ennek a módszernek a használata esetén.

8. Kérdés:

- definíció: a megbeszélés fő eszköze.

- előnyei: A pedagógus konkrét kérdései által a témán belül a tanulók arra válaszolnak, ami a témához tartozik. Ez eligazítja, és kellőképpen segíti a tanulókat. Ez a gyengébb tanulók számára fontos és önbizalmat is ad nekik, ha egy kérdésre megfelelően válaszolnak.
- hátránya: A tanulók nem tudják szabadon kifejezni a véleményüket, mivel egy konkrét kérdéshez van kötve a válasz.

9. Rendszerezés:

- definíció: az anyag ismételt átnézése előre megadott szempontok alapján.
- előnyei: A tanulók számára az egy témakörön belül előforduló fogalmak átismétlésre kerülnek. Ez elősegíti az anyag rögzítését és a hosszú távú memóriának a részévé válását.
- hátrányai: A tanulók számára nem minden esetben izgalmas a rendszerezés, mivel ezek az anyagok előfordultak már egyszer. Ez az osztály egyes tanulói figyelmének más irányba történő elkalandozásához vezethet.

10. Elemzés:

- definíció: az anyag megvizsgálása részletesen és átfogóan egyaránt.
- előnyei: A tanulók egy témát megfelelő mélységében ismernek. Az elemzés lehetőséget ad a részletek megismerésére, s ezeknek az előnyeinek és hátrányainak kielemezésére. Ezáltal fejlődik a tanulók több képessége is. A gondolkodás és a verbális kommunikáció képességének a fejlődését segíti elő.
- hátrányai: A tanulók számára kötöttséget jelent ez a módszer. A szabad beszélgetést és önkifejező alkotást háttérbe szorítja ez a módszer.

Nemcsak tanórán, hanem tanórán kívül is van lehetőség az erkölcsstanhoz kapcsolódó tevékenységet találni. Ide tartozik az iskolai hagyományok ápolása, társak segítése, a helyi közösség számára végzett bármilyen hasznos tevékenység és az önkéntes munka is.

4.1.2 Újszerű módszertani elemek

A módszertani elemeken belül az erkölcsstantanítás során fontos szerepet kapnak a kooperatív tanulási módszerek is. Ezek az együttműködésen alapulnak. Ezen belül 4 alapelv érvényesül Spencer Kagan szerint. Az első alapelv a párhuzamos interakciók elve. A tanulás során a tanulók között egyidejű interakciók zajlanak, ezáltal az egy diákra jutó aktív részvétel

ideje sokszorosa a hagyományos módszereket alkalmazó tanóraénak. Az egyéni felelősség alapelvénél a csoport feladatának megoldásához az egyénnek hozzá kell járulnia a saját részfeladatának megoldásával. Az egyén felelősséggel tartozik a csoportnak. S így minden csoporttag a feladat pontosan meghatározott részéért vonható felelősségre. A harmadik alapelv az építő egymásrautaltság. Az egyénnek vagy az egyes csoportok fejlődése pozitívan összefügg egymással, ha az egyik diák fejlődéséhez szükséges a másik diák fejlődése, ha az egyik csoport sikere egy másik csoport sikerét is jelenti. A negyedik, s egyben utolsó elv az egyenlő arányú részvétel elve. A diákok a feladatokban egyenlően (a képességeik szerint) vesznek részt, melyet a szerepek elosztásával és a munkamegosztással érhető el. Az alapelvek együttes érvényesülése nélkül nem beszélhetünk együttműködő tanulásról.

Meg kell még azt is említeni, milyen módszerek segítik a felsorolt módszereken kívül a tananyag feldolgozását. Ilyenek például:

- szóforgó: kifejezések, fogalmak összegyűjtése, egymás után a vélemények megosztása a társakkal
- kerekasztal: a szóforgó írásos formája
- csoportforgó- csoportszóforgó: a csoportok szóvivői egymás után, meghatározott sorrendben a csoportkonszenzus által a kialakított véleményüket, vagy előzetes munkájuk eredményét.
- SDT felhasználásának a lehetősége: A Sulinet Digitális órák tananyagának egyéni munkában való feldolgozása kutatási programként

A pedagógusok számára nagyon sok módszer áll rendelkezésre. A módszerek közül a tananyaghoz legjobban illőt kellene az erkölcs tantánító pedagógusoknak kiválasztani és felhasználni.

5. Pedagógusok által legtöbbet választott tankönyvek elemzése

A tankönyvek kapcsolatosan a több esetleges kérdés felmerül. Az első kérdés az, hogy szükséges-e tankönyv használata a tantárgy tanítása során. A második fontos kérdés pedig, ha igen, akkor melyik kiadó tankönyvét használják. A tankönyvek hivatalos jegyzékén az erkölcsstanhoz nyolc kiadó által írt közül lehetséges választani: Apáczai Kiadó, Furfang Kiadó, Harmat Kiadói Alapítvány, Mozaik Kiadó, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Pedellus Kiadó, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Raabe Klett Oktatási Tanácsadó és Kiadó. Az etika tantárgy esetén öt kiadó könyvéből lehetséges a tanároknak választani: Apáczai Kiadó, Furfang Kiadó, Mozaik Kiadó, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Pedellus Kiadó.

A tankönyvválasztásnál még egy probléma felmerül. Az általános iskolák számára kiküldött javasolt kiadványban a fentiek közül csak két kiadó könyve szerepelt. Ezek a tankönyvek az Apáczai Kiadó és a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó könyve.

A következőkben négy tankönyvcsalád tankönyvét fogom elemezni megadott szempontok és kérdések alapján. Az első tankönyv az Apáczai Kiadó tankönyve, aminek a címe Erkölcsstan. A második tankönyv a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Erkölcsstan című könyve. A harmadik a Mozaik Tankönyvkiadó Útravaló Erkölcsstan 5 című tankönyv. A negyedik és az egyben utolsó általam elemzett tankönyv a Pedellus Kiadó Erkölcsstan 5-6. osztály című tankönyve. A tankönyvek használata nem kötelező a pedagógusoknak az oktatás során, de segítséget nyújthatnak, és ötletszerzési lehetőséget kínálnak.

Évfolyam: 5-6	Tankönyv címe, kiadó neve			
Vizsgálati szempont	Erkölcstan, Apáczai Kiadó	Erkölcstan tankönyv, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Útravaló Erkölcstan 5-Mozaik Kiadó	Erkölcstan 5-6., Pedellus Tankönyvkiadó Kft.
Vizuális megjelenés	Az oldalak áttekinthetők-külön vannak a részek jelölve, s ezt a színek segítik. A szöveg és a kép aránya megfelelő – néhol több, néhol kevesebb kép szerepel. Az ábrák minősége is megfelelő- mind a fotók, mind a grafikus ábrák-, illetve jól ábrázolják a kívánt dolgot.	Az oldalak nem jól áttekinthetők a szövege tömörsége miatt, illetve a gyermek kézírásával írt rövid szövegek miatt. A szöveg és a képaránya nem megfelelő. A szöveg túlnyomó többségben szerepel a tankönyv oldalain. A képek a témák elején jelennek meg csak, illetve egy-két helyen elvértve az irodalmi szövegeknél. A képek minősége megfelelő a témák elején, az irodalmi szövegekhez tartozó illusztrációk is. A témakörök elején szereplő ábrák minőségét nem találom megfelelőnek minőségi szempontból. Az ábrák változatosságát és funkcióját tekintve nem lehet túl sokat mondani a mennyiségük miatt. A szemléletesség hiánya tanulók megértését gátolja.	Az oldalak áttekinthetők. A szöveg és kép aránya megfelelő. Az ábrák minősége megfelelő, illetve változatos. A funkciót tekintve szemléletesek. Emellett a kívánt dolgot ábrázolják.	Az oldalak áttekinthetők. A szöveg és a kép aránya megfelelő- néhol több, néhol kevesebb kép szerepel. Az ábrák minősége is megfelelő- mind a fotók. mind a grafikus ábrák. A képek konkrétak, tehát az ábrázolni kívánt dolgokat egyértelműen mutatják.

Téma feldolgozási módja	A témaköröknél minden egyes témánál van törzsszöveg. Többségében beszélgetést javasol a tankönyv. Emellett a vita, a csoportmunka, egyéni munka – kutatás, alkotás, fogalmazás, gyűjtés- is szerepel. Az egyéni munka minden téma során megjelenik valamilyen formában. A feladatok a korosztálynak megfelelőek mélységüket és témájukat is tekintve.	A törzsszöveg hiányzik a témák elején. S ez a pedagógusok munkáját nem támogatja. Ezek helyett inkább csak bevezető részek olvashatók. Többségében beszélgetést és vitát javasol, emellett megjelenik a fogalmazás, gyűjtés, kutatás, alkotás is. A feladatok nehézségi foka nem minden esetben alkalmazkodik a korosztályhoz.	A témaköröknél van törzsszöveg a tananyagon belül. Többségében beszélgetést javasol. Az egyéni munkánál fogalmazás, gyűjtés, alkotás jelenik meg. A feladatok illenek a korosztályhoz. Az életkorhoz illő problémákat veti fel a megfelelő szinten.	A témaköröknél van törzsszöveg, amelyek egy előzetes cím is megelőz, ami tartalomra vonatkozik. Többségében beszélgetést javasol a tankönyv a feladatoknál. Emellett szerepel alkotás, fogalmazás, kutatás, gyűjtés. vita is szerepel. A feladatok a korosztálynak megfelelőek.
Szövegek	Az irodalmi és az informatív szövegek általánosságban fele- fel arányban szerepelnek. A szövegek megfogalmazása illik a korosztályhoz, illetve az informatív szövegekben a legfontosabb információk külön ki vannak emelve. A szövegfeldolgozást kérdések segítik és irányítják. A szövegek funkciója a tényközlés az informatív szövegek esetén. Az irodalmi szövegek az adott témához kapcsolódnak és a tanulók előzetes és jelenlegi ismeretanyagára épül.	A szövegek típusuk szerint arányukat tekintve nem megfelelőek. Az irodalmi szövegek többségben szerepelnek. Az informatív szövegek pedig nem is jelennek meg. Az irodalmi szövegek előtt csak egy bevezető rész, probléma felvetés olvasható. A szövegek illenek a korosztályhoz, mivel az életkornak megfelelő problémák és ismeretek jelennek meg bennük. A szövegek funkciója a probléma felvetés, illetve ezekre a problémákra	Az irodalmi és az informatív szövegek arányosan vannak felosztva egy- egy tananyag esetén a témakörtől függően. A szövegek megfogalmazása illik a korosztályhoz. Az informatív szövegek a lényeges információkat tartalmazza tömören és érthetően. A szövegfeldolgozást kérdések segítik és irányítják. A szövegek funkciója tényközlés az informatív szövegek esetén. Az irodalmi szövegek a témák	Az irodalmi és az informatív szövegek arányosan szerepelnek a tananyagban. A korosztálynak megfelelő megfogalmazásúak és érthetőek. Mind az irodalmi és mind az informatív szövegek feldolgozását segítik a kérdések, amelyek konkrét dolgokra kérdeznek rá. A szövegek funkciójukat tekintve az információnyújtás és probléma felvetés egyes esetekben. A szövegekhez változatos feladatok tartoznak, amelyeknél a verbális

	A feladatok és a szövegekhez változatos feladatok kapcsolódnak. A feladatok között kérdések szerepelnek a témával kapcsolatban és ez alapján kell a munkaforma és módszerrel (gyűjtés, információk rendezése, véleménynyilvánítás) megoldani.	rávilágítani. Az irodalmi szövegekhez nem mindenhol tartozik kérdés. A többi kérdés pedig a téma feldolgozását próbálja irányítani és segíteni.	esetén a kapcsolódnak a tananyag tartalmához. A feladatok változatosak és érdekesek. A feladatok változatos munkaformára és módszerre törekednek. Csoportmunka, egyéni és frontális munkaforma mellett a módszerek tárháza színes. A beszélgetés, alkotás, dramatizálás, fogalmazás, vita szerepel módszerként a feladatoknál.	kommunikációt részesítse elsődleges előnyben. A munkaformák változatos megjelenése miatt a csoporton belüli kommunikáció és a viselkedési normák fejlesztését is elősegíti.
Tanórai feldolgozás	A témák átlagosan egy tanóra során feldolgozhatók. A tankönyv ajánlott feladatait ki lehet egészíteni kisfilmekkel/filmrészletekkel, ahol a tanulók konkrét szituációkat láthatnak az egyes jelenségekre/viselkedésekre.	A témakörök témái nem minden esetben feldolgozhatók egy tanóra alatt az irodalmi szövegek hosszúsága miatt. A témákat szemléletesebbé lehetne tenni képekkel és videókkal. A vizuális megjelenítés segítené a tanulókat a feldolgozás és a megértés során.	A témakörökön belül több rövid tananyag van. Ezek az anyagok egy 45 perces óra keretein belül feldolgozhatók. A témákat kisfilmekkel/filmrészekkel színesebbé lehet tenni a tanév során.	A témakörök feldolgozása 5. és 6. osztályra szól. Emiatt is megfigyelhető, hogy több feladat és szöveg van az egyes tananyag részeknél. A pedagógus jól átgondolt és egymásra épített tanmenete segítségével jól feldolgozhatóvá válik a tankönyvi tananyag.
Értéktételek, pluralizmus	A törzsszövegek informatív, s emiatt a tényközlést szolgálják. Az irodalmi szövegekben jelennek meg többféle véleményt képviselve, illetve az irányított kérdések készítetik a tanulókat értéktisztázásra.	Nem tartalmaz közvetlen értéktételeket. A többféle vélemény a az olvasmányokban jelenik meg, s ezek készítetik a tanulókat értéktisztázásra.	A törzsszövegek funkciója a tényközlést szolgálják, s így nem tartalmaznak értéktételeket. Az irodalmi szöveg egy/több szemléletet képviselnek a szereplők által, de ez készíteti a tanulókat a feladatok által az	A törzsszöveg nem tartalmaz közvetlen értéktételeket. Ezek célja a tényközlés. Az irodalmi szövegek, az ezekhez tarozó és az egyéb tananyagot feldolgozó kérdések készítetik a tanulókat az értéktisztázásra.

			értéktisztázásra.	
Egyéb sajátosságok	A témáknál a játék javaslat jelenik meg, ami az órákat színesítik.	A témák elején található képekhez egy rövid szövegrészlet. S utána felvet egy kérdést. A feladatoknál egy szövegbuborékban a feladat megoldási módszere és munkaformája szerepel. Ez segíti mind a tanulók, mind a pedagógusok munkáját is.	A tankönyv elején szereplő figura visszatér a tankönyv oldalain. A törzsszöveg szövegét megelőző cím (Tudod-e?) mindig felhívja a figyelmet az elméleti információkra.	A tankönyv figyelembe veszi más tantárgyak tananyag tartalmát (például: történelem) is, s ez alapján szerepelnek irodalmi szövegek az egyes tananyagoknál. A kérdéseket és a feladatokat rózsaszínnel jelöli a tankönyv. A tankönyv tananyagát egy története szálán keresztül vezetik végig a tankönyv szerzők (Bió, Filó, Ötli)
Személyes vélemény	A tankönyv segítségével könnyen feldolgozhatók a témák. A változatos feladatok a tanulók számára érdekessé teszik a tantárgyat.	A tankönyv felépítése és minősége szerintem nem megfelelő. A tanulók számára a tananyag elsajátítását nem könnyíti meg, nem segíti, illetve nem teszi a tananyagot szemléletessé.	A tankönyv felépítése a témák rövidegsége miatt feldolgozható és jól átdolgozható a pedagógus személyes igényeire is.	A tankönyv felépítése, megjelenése megfelelő minőségű. Az oldalak kreatív elrendezése elnyerte a tetszésem. A sok színes kép a tanulók figyelmét felhívja.

További elemzési szempontok a tankönyvelemzés során:

1. *A tankönyv mentes, az egyenlő bánásmód követelményét, a nemek egyenlőségét sértő, az esélyegyenlőtlenséget erősítő tartalmaktól (kijelentés, ábra, fotó, grafika stb.)*

Mind a négy általam vizsgált tankönyv mentes az egyenlő bánásmód követelményét, a nemek egyenlőségét sértő, az egyenlőséget erősítő tartalmaktól.

2. *A tankönyv mentes a nemzeti, etnikai, vallási közösségre nézve sértő tartalmaktól*

Mind a négy általam vizsgált tankönyv mentes a nemzeti, etnikai, vallási közösségre nézve sértő tartalmaktól.

3. *A tankönyv mentes a gyűlölet keltésére alkalmas tartalmaktól*

Mind a négy általam vizsgált tankönyv mentes a gyűlölet keltésére alkalmas tartalmaktól.

4. *A tankönyv mentes a politikai állásfoglalástól*

Mind a négy általam vizsgált tankönyv mentes a politikai állásfoglalástól.

5. *A tankönyv mentes az iskolai reklámcélú tevékenység korlátozására vonatkozó rendelkezésbe ütköző tartalmaktól /1993. évi LXXIX. törvény 122.§ (12)/*

Mind a négy általam vizsgált tankönyv mentes az iskolai reklámcélú tevékenység korlátozására vonatkozó rendelkezésbe ütköző tartalmaktól /1993. évi LXXIX. törvény 122.§ (12)/.

6. *Szakmai kritériumok*

- a) A tananyag kiválasztása megfelel a jogszabályokban előírtaknak (követelményrendszer, időkeret)

Mind a négy általam vizsgált tankönyv tananyag kiválasztása megfelel a jogszabályokban előírtaknak (követelményrendszer, időkeret)

- b) a könyv tartalmazza az új szakszavak szószedetét, alapfokú oktatás esetén azok rövid értelmezését

Az Apáczai Kiadó tankönyvének az utolsó oldalain található az új szavak szószedete Kislexikon címmel. Az új szavakat betűrendbe sorolja, és egy tömör, érthető mondattal/mondatokkal magyarázza a szószedet. Az alapfokú oktatás követelményeinek

megfelel az idegen szakszavak rövid értelmezése. A témakörök tananyagainál az új szakszavak keretbe foglalva, *Jegyezd meg!* felirat alatt találhatók meg a tankönyvben.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Erkölctan című tankönyvének a végén egy Fogalomtár van. Ebben a fogalomtárban szerepelnek az új szakszavak. Itt is megfelel az alapfokú oktatás számára a szakszavak rövid értelmezése. Az Apáczai Kiadó és a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó nem azonos új szakszavakat emel ki a tankönyv végén található szószeretben.

A Mozaik Kiadó tankönyvének nincs szószerete, amely az új szakszavakat tartalmazná, illetve az alapfokú oktatás számára a rövid értelmezéseket sem fogalmazza meg a tankönyv írója.

A Pedellus Kiadó Kft. tankönyvének a végén Kislexikon címszó alatt jelennek meg az új szakszavak szószerete és rövid értelmezése. A szakszavak mellett történelmi alakok és történelmi fogalmak is szerepelnek.

7. A tartalom szakmai hitelessége, pontossága, szemlélete

a) Szakszerű, általánosan elfogadott és pontos ismereteket tartalmaz

Az Apáczai Kiadó tankönyve szakszerű, általánosan elfogadott és pontos ismereteket tartalmaz. A tankönyv törzsszövege tartalmazza a szakszerű és érthető tananyag szövegét. A tanulók számára a pontos és fontos ismeret a tankönyvszerzői félkövér kiemeléssel segítik a tanulók számára. A törzsszövegek, amelyek informatív jellegűek, illetve az irodalmi szövegek általánosan elfogadottak. Az irodalmi szövegek a tanulók életkori sajátosságait és ismereteit figyelembe véve jelennek meg a könyvben.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó által kiadott könyvből a tananyagok többségében hiányoznak a törzsszövegek. Ezáltal csak az irodalmi szövegek és a tananyag feldolgozására szolgáló kérdések segítik a pedagógust. A törzsszöveg hiánya a szakszerű, általánosan elfogadott és pontos ismeret hiányát is jelenti egyben. A tankönyv végén található Fogalomtár szavai a már fent említett kritériumoknak megfelelnek.

A Mozaik Kiadó tankönyvében szinte minden téma valamely részén szerepelnek a *Tudtad?* című rész alatt a szakszerű, általánosan elfogadott és pontos ismeretek. Az elsajátítandó ismeretanyag rövid és tömör, melynek megfogalmazása az életkori sajátosságoknak és tudásszintnek megfelel.

A Pedellus Kiadó Kft. tankönyve sok ismeretanyagot tartalmaz, mivel két tanév tananyagát tartalmazza. Az erkölctan tananyag más tantárgyak szakszerű, általánosan

elfogadott ismereteit is pontosan tartalmazza. Az érdekes tananyag feldolgozása ellenére a közölt ismeretek minősége megfelelő és megfelel a kritériumoknak.

b) Az ismereteket a tanulók tipikus fejlettségi szintjéhez igazodva tárgyalja

Mind az általam vizsgált négy tankönyv a tanulók igényeit veszi figyelembe valamilyen szinten.

Az Apáczai Kiadó tankönyve a tanulók tipikus fejlettségi szintjét tartja szem előtt. Az ismeretanyagot röviden és tömören foglalja össze, sőt a legfontosabb részeket kiemeli. Ez segíti a tanulók lényegkiemelő képességének fejlődését, majd ennek készséggé alakulását.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó tankönyve a tanulók igényeit figyelembe veszi részben. A törzsszövegek hiánya nemcsak a tanulókat, hanem a pedagógusokat is érinti. Igaz az is, hogy a tantárgy tanítása során nem kötelező tankönyvet használni. Ha a pedagógus még is igényt tart erre a tankönyvnek segítségként kellene működnie. A tanulók igényeire visszatérve, a feladatok és az irodalmi szövegek a tipikus fejlettségi szinthez igazodnak, de vannak hiányosságok az ismeretekkel kapcsolatban.

A Mozaik Kiadó az ismereteket a tanulók tipikus fejlettségi szintjéhez igazodva tárgyalja. Az ismeretanyag rövid, tömör és érthető, a tanulók életkorának figyelembevételével. A többi feladat által javasolja a tananyag elmélyítését és feldolgozását.

A Pedellus Kiadó Kft. tankönyve is a tanulók tipikus fejlettségi szintjéhez igazodva tárgyalja az ismereteket. Emellett egy főszálat visznek végig a tankönyv szerzői, ami még inkább fenntartja a kíváncsiságot és az érdeklődést a tanulóknál. Az ismeretanyagot a tanulók a három állandó tankönyvi szereplő magyarázatai és cselekedetei által ismerik meg. Ez azért is célszerű, mert a tanulók életkori sajátosságához a mese is hozzátartozik. Igaz az is, hogy már a valóságot egyre objektívabban látják a tanulók, de a mese világa még ebben a korban is meghatározó.

c) A tantárgy tudományos követelményeinek megfelel (módszertan, dokumentáltság, szövegtípusok)

A négy általam vizsgált tankönyv mindegyike megfelel a tudományos követelményeknek (módszertan, dokumentáltság, szövegtípusok), mivel eleget tesznek a törvényi előírásoknak. Mindegyik tankönyv más és más a módszereket, dokumentáltságát és szövegtípusait tekintve.

Az Apáczai Kiadó tankönyve a tantárgy tanításához változatos irodalmi szövegeket, vagy azok részleteit ajánlja a tananyag feldolgozásához. Emellett idézetek is megjelennek a tankönyv egyes részeiben. A módszertant tekintve a változatosságra törekednek a tankönyvszerzők. Természetesen az elsődleges módszer a beszélgetés, a helyes erkölcs és értékrend kialakítása a tanulóknál. A többi módszer a társas kapcsolatok és közösségi norma fejlesztésére törekszik. A dokumentáltság pedig áttekinthető és példaszerű. Az idézett irodalmi szövegek forrása helyesen és pontosan van feltüntetve.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó tankönyve egysíkúan kínál irodalmi szövegeket. Minden tananyag feldolgozása egy történet vagy egy mese által történik, amikhez feladatok és kérdések kapcsolódnak néhány esetben. A módszertant tekintve változatos módszereket kínál a tankönyv a tananyag feldolgozására, amiket a feladatok melletti szövegbuborékok figyelemfelhívóan jelölnek. A dokumentáltság itt is az Apáczai Kiadóhoz hasonlóan megfelelő és pontos.

A Pedellus Kiadó tankönyve változatos irodalmi szövegeket kínál. Nemcsak nyomtatott alapú forrásokat használtak a tankönyv szerzői, hanem a mai korra jellemző internetes felületről is jelen vannak a tankönyvben szövegek. A dokumentáltság szempontját is figyelembe kell venni szempontként. Természetesen ez ennél a tankönyvkiadónál is megfelelő, mivel a tankönyv a törvényi előírásoknak megfelel. A módszertani követelményeket tekintve változatos módszereket kínál a tankönyv a tananyag feldolgozására. A rózsaszínnel kiemelt szövegek jelölik a feladatokat, ezekből világos és egyértelmű a feladat megoldásához szükséges módszer és munkaforma.

d) A jogszabályok alapján választható tananyag a téma szempontjából reprezentatív.

Mind a négy általam vizsgált tankönyv esetén a témakör, azon belül a tananyagok felépítése hasonló. Ezek a témakörök a Nemzeti alaptantervnek, a kerettantervnek és a helyi tantervnek is megfelelnek.

Az Apáczai Kiadó és a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó tankönyvei három nagy témakörön keresztül dolgozzák fel az erkölcsstan tantárgy tananyagát.

A három nagy témakör:

- Test és lélek
- Kapcsolat, barátság, szeretet/ A szeretet titkai
- Kortársi csoportok/ Közösségek ölelése

A másik két tankönyvkiadó esetén hat nagy témakör jelenik meg. Ezek felépítése is lényegében az előző két tankönyv tananyagtartalmát dolgozza fel más felépítési szempontból.

Az Apáczai Kiadó témakörein belül megjelenő témák több altémát is tartalmaznak. Ezek szorosan a tananyaghoz kapcsolódnak, emiatt a választható tananyag kiválasztása a témák szempontjából reprezentatív.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó tankönyve az Apáczai Kiadóhoz képest kevesebb tananyagot kínál fel összességében. Ezek feldolgozása a hosszabb irodalmi szövegek miatt nem minden esetben egy tanórai feldolgozást jelent a gyakorlati megvalósításban. A jogszabályok alapján választható tananyagok a téma szempontjából az irodalmi szövegek és idézetek miatt reprezentatívak.

A Mozaik Kiadó tankönyve közel azonos mennyiségű tananyagot ajánl fel az Apáczai Kiadóhoz. Ezek a tananyagok rövidebbek és tömörebbek a tankönyvi feldolgozását tekintve. Ezt a tankönyvek vastagsága is jól érzékelteti. A tankönyv a témák szempontjából reprezentatív a választható tananyagot tekintve.

8. A tartalom strukturáltsága

a) Az egyes részek egymásra épülnek, logikusan tagolt rendszert alkotnak

Mind a négy általam vizsgált tankönyv egymásra épül, logikusan tagolt rendszert alkotnak. A tankönyvekre egységesen igaz, hogy témakörökből állnak, és ezeken belül vannak témák.

Az Apáczai Kiadó a Nemzeti alaptanterv követelményeit szem előtt tartva építi egymásra a tananyagot. Az egyes részek logikus rendben épülnek egymásra és, alkotnak egy egységet témakörönként.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó tankönyve szintén megfelel a Nemzeti alaptanterv követelményeinek. A tananyagot ennek alapján építi fel. A nagy témakörök végén összefoglalás is található, ami a nagy témakör legfontosabb fogalmait újra átveszi. Ez segíti a tanulók erkölcsi értékrendjének helyes kialakítását.

A Mozaik Kiadó tankönyve logikus rendszer alapján felépített. Itt is meg kell említeni a legfontosabb alapidokumentumot. A Nemzeti alapterv követelményeinek megfelel, ezáltal az egyes részek egymásra épülnek.

A Pedellus Kiadó Kft. tankönyve hasonlóan épül fel a Mozaik Kiadó tankönyvéhez a nagy témaköröket és a tananyagot tekintve. A két kiadó tankönyve a tananyag feldolgozásában különbözik. Az egyes részek egymásra épülnek, logikusan tagolt rendszert alkotnak.

b) Az egyes fejezetek, tananyagrészek kifejtése mennyiségi és minőségi szempontból arányos

Mind a négy általam vizsgált tankönyv feldolgozása különböző az egyes fejezetek, tananyagrészek kifejtése mennyiségi és minőségi szempontjából.

Az Apáczai Kiadó tankönyvének a felépítési elve a következő: A törzsszövegeket követik a feldolgozást segítő kérdések, feladatok és irodalmi szövegek. Ez a feldolgozási módszer megfelel abból a szempontból, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű ismeretanyag van az egyes tananyagoknál. Az ezt követő részek pedig a gyakorlati megoldásokat/megközelítéseket tartják elsődlegesnek.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó tankönyve a fent említett szempontnak nem felel meg. Ennek oka a törzsszövegek hiánya, amelyek csak néhol jelennek meg. Ez a pedagógusokat és a tanulókat is hátrányosan érinti. A pedagógusoknak a felkészülés terén jelent hátrányt, a tanulóknak pedig az elsajátítás terén.

A Mozaik Kiadó tankönyvében a fejezetek, azok tananyagrészei kevesebb mennyiségű ismeretet tartalmaznak. Ez az információ-mennyiség megfelelő minőségű, és a szükséges tananyag rész elsajátításához elegendő. A tananyagok további részei a gyakorlati oldalt képviselik.

A Pedellus Kiadó Kft. tankönyvében az egyes fejezetek, tananyagrészek kifejtése nagyobb mennyiségű szöveget jelent. Ennek oka a tankönyv felépítése. A tankönyv három fő szereplője által ismerik meg a tanulók az ismeretanyagot. Ez párbeszédese formában jelenik meg, és nem egy összefüggő tényközlő szövegben. Az arányukat tekintve megfelelő minőségű az egyes fejezetek, tananyagrészek kifejtése.

9. A szakmai tartalom naprakészsége

a) A megközelítés sokoldalú

A négy általam vizsgált tankönyv szakmai tartalmát tekintve naprakész, vagyis a legfontosabb társadalmi problémákat, személyiséghez kapcsolódó témákat és a társas kapcsolatokhoz kapcsolódó témákat dolgozzák fel a tankönyvek.

Az Apáczai Kiadó tankönyve a feladatok során készíti a tanulókat értékítéletre. Itt szembesülnek a sokoldalú megközelítéssel. A tankönyv feladatai szolgálják ezt a szempontot, nem tartalmazva értékítéletet. Az irodalmi szövegek pedig biztosítják a sokoldalú megközelítést a tananyagoknál.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó - az Apáczai Kiadóhoz képest- a feladatok és az irodalmi szövegek által kíván sokoldalú megközelítést biztosítani. Az irodalmi szöveg szereplői és témái vetik fel a problémát, vagy akár egy kialakult helyzet mutatja be a

különböző eseteket, illetve a tananyagokhoz kapcsolódó változatos feladatok által válik sokoldalúvá a megközelítések tárháza.

A Mozaik Kiadó tankönyve felépítését tekintve gyakorlattal kezdődik, ezután tárgyalja az ismeretanyagot. Ez azért jó megközelítés, mert miután a tanulók megtapasztaltak egy problémakört/jelenséget, akár önmaguk is rájönnek az elméleti háttérre. A feladatok, irodalmi szövegek biztosítják a sokoldalú megközelítést.

A Pedellus Kiadó Kft. tankönyvénel az előzőekhez hasonló megoldások biztosítják a sokoldalúságot. Itt is fontos az, hogy informatív szöveg nem közvetít értékítéletet. A feladatok felvetnek egy problémát/jelenséget, ezáltal válik sokoldalúan megközelíthetővé egy téma. Ugyanez a funkciója az irodalmi szövegeknek is.

b) A könyv innovatív, sokféle lehetőséget kínál a képességek és készségek fejlesztéséhez

Mind a négy általam vizsgált tankönyv innovatív, sokféle lehetőséget kínál a képességek és készségek fejlesztéséhez. Ehhez természetesen nem elég a tankönyv, hanem szükséges maga a pedagógus és a személyisége is. A tankönyvek feladatai a változatos munkaformákat és módszereket részesítik előnyben. A pedagógus feladata a megfelelő feladatok kiválasztása, esetlegesen azok átalakítása az osztály/csoport képességeinek és személyiségének ismerete alapján.

Az Apáczai Kiadó nemcsak feladatokat, hanem külön játékötleket is ajánl. Ezek a tanulók tanulási és aktivitási kedvét pozitív irányba változtathatja. A feladatok az egyén és a csoport képességeit és készségeit fejlesztik.

A Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó tankönyvénel szintén elmondható, hogy az egyén és a csoport képességeit és készségeit kívánja fejleszteni a feladatok által. Ezek a feladatok kiegészíthetők, megváltoztathatók a pedagógus segítségével. A módosított feladatokkal nagyobb mértékű képesség- és készségfejlesztés hajtható végre.

A Mozaik Kiadó tankönyve feladatközpontú, vagyis a képességek és készségek fejlesztését tartja elsődlegesnek. A változatos módszerű és munkaformájú feladatok mindenképpen az egyén és a csoport képességeinek és készségeinek a fejlesztését támogatja.

A Pedellus Kiadó Kft. tankönyvénel is elmondható a képesség- és készségfejlesztés szempontjának figyelembevétele. A feladatok által az egyén és a csoport egyaránt képes a fejlődésre, mind képességi és készségi szinten.

Mind a négy általam vizsgált tankönyvnek vannak előnyei és hátrányai. Mindenképp a pedagógusoknak kell eldönteni, hogy a törvényi előírások által engedélyezett tankönyvek közül szüksége van-e tankönyvre, ha igen, melyikre. A tankönyvválasztásnál figyelembe kell venni a pedagógusnak az osztály/csoport képességeit, készségeit és a tanulók személyiségét. A tankönyv kiválasztásánál nem elhanyagolható tényező a pedagógus személyisége sem.

6. Az etika tanítás eddigi tapasztalatai

A dolgozatom elkészítésénél a tankönyvvizsgálat mellett az etikatanítás tapasztalataira is kíváncsi voltam. Az etikát tanító pedagógusok körében egy általam készített kérdőívet tölttettem ki. A kérdőív kitöltése az internetes felületen történt. Ezek kiküldése a megyei pedagógiai intézetek, szakmai szolgáltatók keresztül valósult meg Békés és Csongrád megyében.

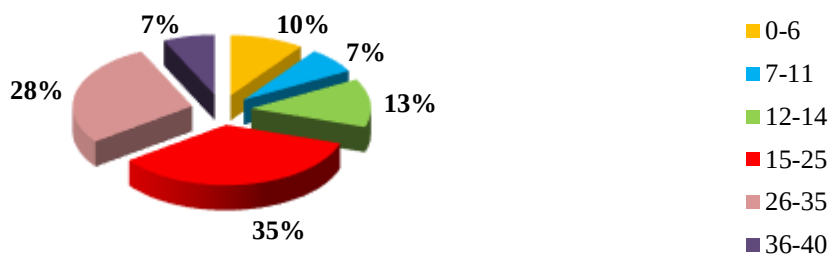
6.1 A kérdőív általános elemzése

A kérdőívre összesen 40 pedagógus válasza érkezett vissza. A válaszoló intézmények megyei eloszlás szerint a következők: A válaszoló pedagógusok 95 %-a békés megyei intézmény pedagógusa és csak 5 %-a válaszolónak csongrád megyei oktatási intézmény dolgozója. A fenntartó típusát tekintve az állami intézményekben tanító erkölcsan/etikatanítók válaszoltak 98 %-ban és csak 2 % vagyis egy egyházi intézmény pedagógusa töltötte ki a kérdőívet. A pedagógusok válaszai segítenek a dolgozatom hipotéziseire való reflektálásában.

A nemi eloszlás aránya a nőket és a férfiakat tekintve a következő: A válaszolók 85 %-a nő volt. A férfi etikát tanító pedagógusok közül pedig 15 % válaszolt. Ez konkrét számokban kifejezve: A nők közül 34-en és a férfiak közül 6-an válaszoltak.

Az iskolai végzettséget tekintve a válaszolók 80 %-a főiskolai tanulmányai során szerezte meg a legmagasabb iskolai végzettséget. A maradék 20 % pedig egyetemi végzettséggel rendelkezik.

A pályán töltött idő eloszlása a negyven etikát tanító pedagógus esetén eltérő.

1. diagram A pedagógusok pályán töltött ideje

A diagram mellett szereplő kategóriákat években kell érteni. A válaszoló pedagógusok többsége hét vagy annál több éve van a pályán. Ez arra ad következtetési lehetőséget, hogy az erkölcsant/etikát tanítók eddigi tapasztalataikat és megszerzett tudásukat fel tudják használni a tantárgy oktatása során. Emellett segítséget nyújthat a további módszertani elemek bevonására, amellyel a tanulók motiváltságát és érdeklődését fokozni lehet.

Az erkölcsant és etikát tanító pedagógusok tantárgy tanításához szükséges végzettségével kapcsolatosan a törvényi szabályozók alapján adtam meg a választási lehetőségeket. A végzettségre vonatkozó kérdés adatai az alábbi diagramon látható.

2. diagram Erkölcsant/etikát tanító pedagógusok végzettsége

A válaszok alapján egyértelműen látszódik a tantárgy bevezetésének időbeli rövide. A pedagógusok 80 %-a a 60 órás tanfolyamon sajátította el az erkölcsant, etika oktatásához szükséges ismeretet és tudást. Mindösszesen csak két pedagógus rendelkezik a tantárgy tanításához megfelelő egyetemi végzettséggel. A maradék 15 % válaszoló pedig szakirányú végzettségként sajátította el az erkölcsant és etika tanítás alapjait.

6.2 Az erkölcsant, etikatanítás eddigi tapasztalatai

A kérdőív két fontos kérdése a két újonnan bevezetett tantárgy eloszlásának arányát érinti. A szülők körében vegyes elfogadottság jellemzi, mind az erkölcsant/etika, mind a hit- és erkölcsant. Arányaiban elmondható, hogy az órakeretben a tanulók nagyobb százaléka tanul etikát/erkölcsant.

Az erkölcsstan/etika oktatás gyakorlati tapasztalatai jól mutatják a tantárgy bevezetésének közelségét. A válaszoló pedagógusok többsége egy vagy két éve kezdte a tantárgy tanítását, vagy előfordult olyan válasz is, ahol most szeptembertől kezdte tanítani a pedagógus a tantárgyat. A válaszolók közül egy kiemelkedő tapasztalattal rendelkező etikát/erkölcsant tanító pedagógus válaszolt, aki már 13 éve tanítja a tantárgyat.

A tankönyvhasználat a tantárgy tanításánál többségében jelen van. A válaszoló pedagógusok 80 %-a használ tankönyvet, csak a maradék 20 %-a hagyja el a tanítás során.

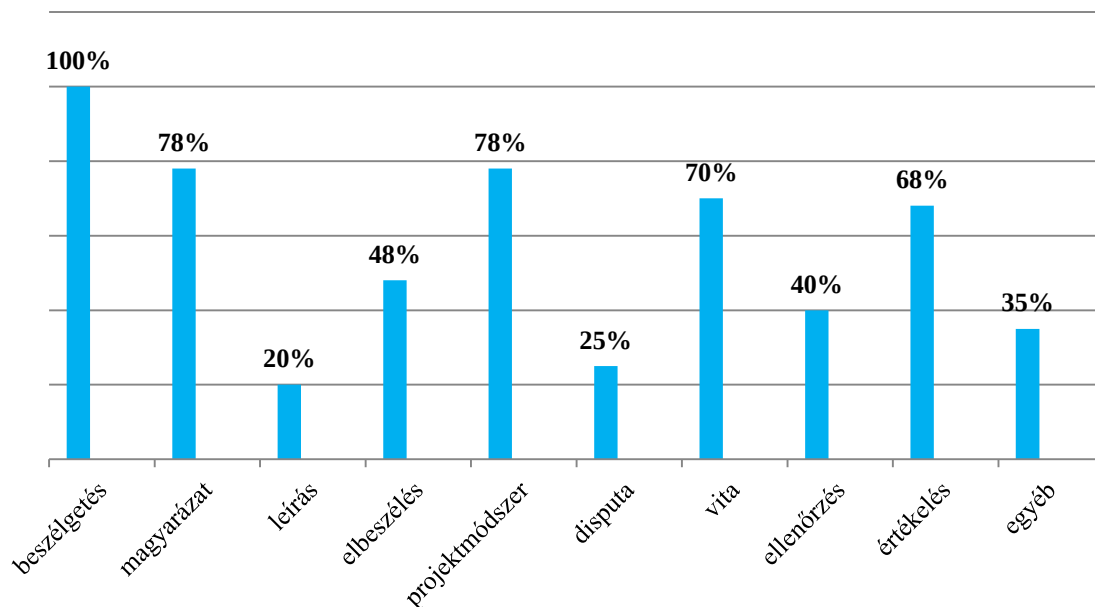
A használt tankönyvek listája változatos. A válaszoló pedagógusok által használt tankönyvek:

- Homor Tivadar- Kamarás István: Emberismeret és etika a középiskolások számára, Apáczai Kiadó
- Kapai Éva: Útravaló Erkölcsstan 5-6. osztály, Mozaik Kiadó
- Fenyődi Andrea- Pénzesné Börzsei Anita: Az én világom 1-2., Apáczai Kiadó
- Erkölcsstan 5. és 6., Nemzedékek Tudása tankönyvkiadó
- Erkölcsstan 5. és 6., Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet
- Erkölcsstan 5 és 6., Apáczai Kiadó

A nemmel válaszoló pedagógusok válaszlai között szereplő okok:

- nem nélkülözhetetlen a tankönyv
- a tankönyv ára miatt
- az erkölcsant nem tarja tantárgynak, s ezért tankönyv sem szükséges hozzá

A tantárgy tanítása során változatos módszereket és eljárásokat használnak a pedagógusok az etika/erkölcsstan tanítása során. A diagram ezt az eredmény jól láthatóan érzékelteti.

3. diagram A tanítás során felhasznált módszerek, eljárások

A válaszoló pedagógusok által kiválasztott módszerek összhangban vannak a tankönyvek által ajánlott módszerekkel és eljárásokkal. A tankönyvekben minden témánál megjelenő beszélgetés módszerét minden pedagógus alkalmazza. A többi módszert és eljárást a pedagógusok változatosan használják, ezt a százalékok is mutatják. A klasszikus módszerek mellett használják a tanítók/tanárok a tantárgyra jellemző projekt módszert is.

Az értékelést több szempontból is lehet szemlélni. Az osztályozás nélkül történő értékelés esetén a kívánatos magatartási értékek rendszeres megerősítése a pedagógus illetve a közösség által. Az ilyen típusú visszajelzések befogadására jó keretet nyújthat a tanulói portfólió. A portfólió dokumentumgyűjteményt jelent. Ennek több típusa is van: például a tanulási célok-portfólió, legjobb munkák-portfólió, folyamat- portfólió, személyiségfejlődési portfólió, s ezen kívül még lehet több fajtája is. Véleményem szerint a legcélszerűbb a portfóliók közül a személyiségfejlődési portfólió, mivel ez bemutatja a tanuló egy adott időszak alatt elért fejlődését, előrehaladását. Az osztályozással történő értékelés a feladatban való részvétel vagy konkrét tevékenység értékelése. De semmiképpen nem osztályozható a személyes vélemény.

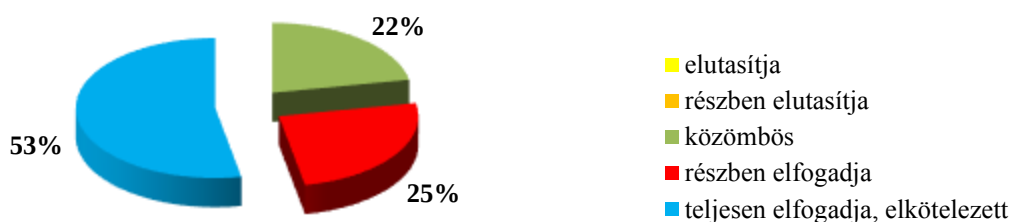
Az értékelés egy másik szempontból történő csoportosítása típusuk szerint a diagnosztikus, formatív és szummatív értékelés. A diagnosztikus értékelés arra szolgál, hogy megállapítsa az induló tudás. S erre nem adható érdemjegyet. A formatív értékelést más

néven formáló-segítő értékelésnek is nevezzük. Ez szabályozza a tanulás-tanítás folyamatát. Ez az érdemjegy nem minősíteni, hanem segíti a diákot. A szummatív értékelés szerepe az összegző értékelésnél fontos. Ezeknek a leggyakoribban megjelenő formája a félévi, év végi osztályzat, illetve vizsga.

Úgy gondolom, hogy az erkölcstan/ etika tantárgy esetén nem lenne szükséges osztályozni a tanulókat. A személyes véleményt nem lehet osztályozni. S így a tanulókat tanórai aktivitásuk, hozzászólásaik gyakorisága és érdeklődése alapján kellene minősíteni vagy osztályozni. Az egyes témakörök esetén a pedagógusoknak a kulcsfogalmakról kellene visszajelzést kapnia, s ezeket kellene számon kérni.

A tantárgy elfogadottságát a szülők, a diákok, a tantestület és tanártársak körében is vizsgáltam a kitöltő pedagógusok véleménye szerint. Ezt a három kategóriát külön elemzem. Összességében elmondható, hogy egyik csoport sem zárkózik el teljesen a tantárgytól.

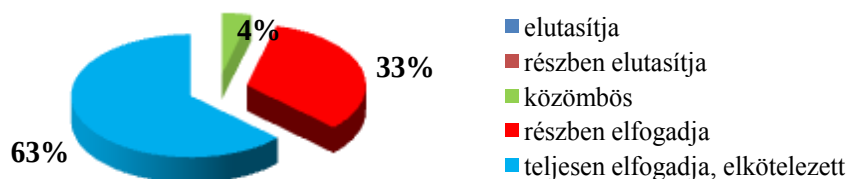
A szülők körében a tantárgy elfogadottságára vonatkozó adatok a diagramon megfigyelhetők.

4. diagram A tantárgy elfogadottsága a szülők körében

A kördiagram kategóriái és százalécai szerint a szülők többsége teljesen elfogadja az új tantárgyat. A maradék 47 % részben fogadja csak el, vagy közömbösen érinti az új tantárgy bevezetése.

A diákok körében a tantárgy elfogadottsága a következő diagramon látható.

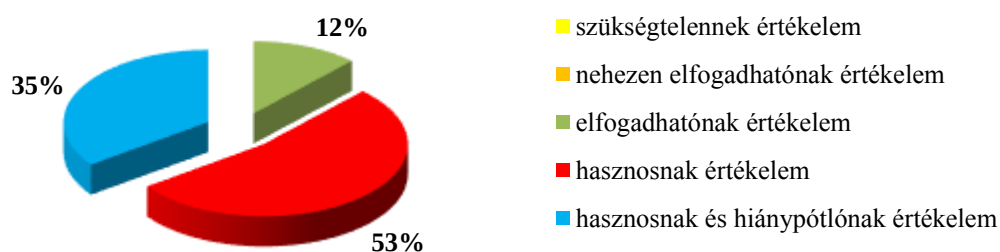

5. diagram A tantárgy elfogadottsága a tanulók körében

A tanulók több mint fele, vagyis a 63 %-a teljesen elfogadja a tantárgyat. Ez részben a pedagógus személyisége és a változatos módszereknek és eljárásoknak köszönhető. A tanulók 33 %-a részben elfogadja és 4 %-a közömbös a tantárggyal szemben. Ez az eredmény pozitívnak tekinthető, illetve a tantárgy fejlődését elősegítheti és támogathatja.

A tantárgy elfogadottsága a tantestület és tanártársak körében viszont már jobban megoszlik a százalékokat tekintve. A tantestület 43 %-a teljesen elfogadja a tantárgyat és szintén 43 %-a részben fogadja csak el. A maradék 15 % közömbös az erkölcsan/etika tantárggyal kapcsolatban. Ennek háttérében számos ok állhat. Erre a kérdésre a kérdőívem nem tért ki. Azonban az óraszámok növekedése és a tanulók leterheltsége állhat véleményem szerint.

A kérdőívre válaszoló pedagógusok pozitívan értékelik az erkölcsan/etika bevezetését.

6. diagram A tantárgy újbóli, hangsúlyos megjelenésnek értékelése a köznevelés gyakorlatában a pedagógusok körében

A pedagógusok válaszai alapján leginkább a tantárgy újbóli, hangsúlyos megjelenése pozitív hatást váltott ki. Ugyanakkor 12 %-ban csak elfogadhatónak találják, ami a tantárgy további fejlesztésének a szükségességét is jelenti egyben.

Az etikát tanító pedagógusoknak a kérdőív kitöltése során lehetőségük nyílt a személyes véleményük leírására. A tantárgyat oktató tanítók/tanárok szívesen osztották meg a véleményüket. A szakmai tapasztalatok, vélemények közül néhányat a mellékletben tesztek közzé. (2. sz. melléklet)

A válaszoló erkölcsant tanító pedagógusok személyes véleménye nem azonos a tantárggyal kapcsolatban. Ennek háttérében elsősorban az erkölcsan/ etika órarendi elhelyezése és a hit- és erkölcsanttal való összeegyeztetés áll. De egyes esetekben teljesen pozitív vélemény is tapasztalható az eddigi tapasztalatok alapján. Mindazonáltal összegezve megfogalmazható, hogy az erkölcsant/etikát oktató pedagógusok képzése és maga a tantárgy fejlesztése szükséges az oktatás sikeressége miatt.

7. A kutatásom távlatai

A kutatásomat a következő tanévtől szeretném nagyobb mintavétellel továbbvizsgálni. Az országos adatgyűjtés érdekében nemcsak az elemzési szempontokat bővíteném ki, hanem a vizsgálati módszereket is. Az online kérdőív mellett a személyes találkozás az erkölcsant/etikát tanító pedagógusokkal és tanulókkal elősegítené a tantárgy helyzetének felmérését és továbbfejlesztését.

A tankönyv vizsgálat továbbfejlesztése is szerepel a céljaim között. A kísérleti tankönyvek bevéálásának utánajárnék, s ezeknek a feladatai közül a leghatékonyabb és legötletesebb feladatokat gyűjteményként összeszerkeszteném és elemezném a tantárgy szempontjából. A kritériumok között az óra típusa, munkaforma, módszer és eljárás jelenne meg elsődlegesen. A tantárgy számára az új módszertani gyűjtemény elkészítése elősegítené a pedagógusok munkáját az erkölcsant/etika hatékony oktatását.

8. Összegzés

A dolgozatomban az erkölcsant tantárggyal kapcsolatosan végeztem a kutatást. Az anonim online kérdőívek segítségével próbáltam választ kapni a tantárgy jelenlegi helyzetéről. Emellett a tantárgy elnevezésével, történeti áttekintésével, a kerettantervvel, a módszerekkel, a pedagógusok szükséges végezettségével és tankönyv vizsgálatával is foglalkoztam.

A pedagógusok, szülők válaszhai alapján az erkölcsant tantárgy rendszerezett bevezetését szükségesnek látták. A pedagógusok többsége teljes mértékben egyetért a tantárgy bevezetésével és a szülők is hasonló véleményen vannak. A tantárgytól sem a pedagógusok, sem a szülők nem zárkoznak el egyértelműen. A közömbösség megjelenik az erkölcsanttal szemben, de csak a válaszolók kis százalékhára vonatkozik ez a hozzáállás.

A pedagógusok tekintetében a tapasztalataikra, illetve a tárgy fejlesztésére is kíváncsi voltam. A kérdőívre válaszoló pedagógusok nyílt kérdéseknél leírt tapasztalataik a kutatásomhoz nagymértékben hozzájárultak. A válaszok az erkölcsant tanítás több területére kitértek. Ez alatt értem a tankönyveket, a tantárgy órarendi elhelyezését, az óraszámokat, a szakmai továbbképzéseket, a tanulók érdeklődését és személyiségükre tett hatását. A válaszoknál többségében pozitív véleményeket olvastam, de természetesen a negatív tapasztalatok is megjelentek. A tárgy fejlesztésére nyitottak a pedagógusok. S ezt az bizonyítja a legjobban, hogy több válaszoló pedagógus építőjelleghű ötletet is írt.

A kérdőíves kutatásom során a tantárgy elfogadottságát is vizsgáltam a gyermekek körében. Feltételeztem, hogy az erkölcsstan elfogadott a gyermekek által kedvelt, változatos módszertani lehetőséget kínáló tantárgy. A feltevésem a kérdőíves vizsgálat után pozitív eredménnyel zárult. A tanulók élvezik, szeretik a tantárgyat. Ennek oka a pedagógusok által használt változatos módszerek, munkaformák és feladatok. Nemcsak a tanulók egyéniségére van kedvező hatással az erkölcsstan, hanem a közösség fejlődését is elősegíti. A legfontosabb eredményt a pedagógusok szerint a tanulók esetében a verbális kommunikáció terén figyelték meg. A véleményüket, gondolataikat bátrabban kifejezik, s ez a további személyiségfejlődésükre is pozitívan hat. Az erkölcsstan tantárgyról végzett kutatásom leginkább Békés megyében volt sikeres a kérdőíves válaszok visszaérkezése alapján. Pozitívan értékelem a pedagógusok tapasztalatait általánosságban. Természetesen a negatív tapasztalatok is a valóságot tükrözik, hiszen egy új rendszerről van szó. Ezek a vélemények segítik elő a tantárgy fejlődését a továbbiakban, illetve a felmenő rendszerek esetén. Az erkölcsstan tantárggyal kapcsolatos személyes véleményem szerint is szükség van fejlesztésre. Ez alatt a tankönyvek helyzetét, az óraszámokat és a pedagógusok képzését értem. A tankönyvek tekintetében megfelelő tájékoztatásra lenne szükség, s így a tantárgyat tanító pedagógusok számára is könnyebb lenne a legmegfelelőbb kiválasztása. A kérdőívre válaszolt pedagógusokkal egyet értve mondom, hogy a tantárgy hatékony tanításhoz az óraszám növelése lenne a legkedvezőbb megoldás. A képzés problémájára az államnak lehetőséget kellene biztosítani a pedagógusok, hogy a tantárgy tanítását megfelelő alapokkal tudják végezni. Illetve a folyamatos fejlődést fenntartani, s így a hatékonyságot növelni. Végül meg kívánom jegyezni, hogy a hit- és erkölcsstan és az erkölcsstan nem egymás ellentétei, hanem egymást erősítő tartalmakat hordozó tantárgyak a köznevelés gyakorlatában.

Internetes hivatkozások jegyzéke

(1) 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV (2014. október 10.)

(2) 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=149257.218573 (2014. október 08.)

(3) Emberismeret az útvesztőben <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00119/2007-12-np-Kamaras-Emberismeret.html> (2013. június 19. 14:21)

(4) 130/1995. (X. 26.) Korm. Rendelet melléklete <http://www.jogtap.hu/iskolai-jogkereso/130-1995-korm.html> (2014. szeptember 22.)

(5) 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0300243.kor (2014. szeptember 23.)

(6) 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet – a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló rendelet <http://kerettanterv.ofi.hu/> (2014. szeptember 30.)

(7) T/4856. számú törvényjavaslat a nemzeti köznevelésről

http://www.jnszpsz.axelero.net/docs/Nemzeti_Koznevelési_tv.pdf (2014. október 03.)

(8) Az oktatás módszerei: logikai módszerek, szemléltetés, munkáltatás

<http://users.atw.hu/kozmetc/> (2014. október 10.)

Irodalomjegyzék

Berger, Peter L.- Luckman, Thomas 1998. *A valóság társadalmi felépítése: Tudásszociológiai értekezés.* Jósöveg Könyvek. Budapest.

Comte-Sponville André 1998. *Kis könyv a nagy erényekről.* Osiris Kiadó. Budapest.

Falus Katalin 2002. Az emberismeret és etika tantárgy hazai helyzetéről a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 7-8. sz.: 53-70.

Heller Ágnes 1994. *Általános etika.* Budapest. Cserépfalvi Kiadó.

Hoffmann Rózsa (szerk.) 1996. *Pedagógus etika.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

Homor Tivadar (szerk.) 2003. *Az etikatanítás gyakorlata.* Krónika Nova Kiadó. Budapest.

Kamarás István 2001. Embertan, erkölcsstan, vallástan, hittan. *Élet és Irodalom*. 31. sz.: 5.

Kamarás István 1993. *Íme, az ember!*. Szent Gellért Egyházi Kiadó- Országos Közoktatási Intézet Pedagógusképző Központja.

Kamarás István 1993. Hol tart az embertan. *Iskolakultúra*. 15-16. sz.: 26-37.

Kamarás István 1996. Tanítható-e az erkölcs?. *Iskolakultúra*. 1. sz.: 3-14.

Kuslits Katalin 1993. *Tanítható-e az ember?*. Dinasztia Kiadó. Budapest.

Nyíri Tamás 2006. *Alapvető etika.* Apostoli Szentszék Könyvkiadó, Budapest.

Somogyi Zoltán 1984. *Az erkölcsi értékek világa.* Magvető Kiadó. Budapest.

Störig, Hans Joachim 1997. *A filozófia világtörténete.* Helikon Kiadó. Budapest.

Turay Alfréd-Nyíri Tamás- Bolberitz Pál 1981. *Bevezetés az etikába.* Szent István Társulat. Budapest.

Vajda Zsuzsanna 1998. Emberismeret az iskolában. *Iskolakultúra*. 12. sz.: 77-86.

Vajda Zsuzsanna 1998. *Emberismeret pedagógusoknak.* OKI. Budapest.

Vajda Zsuzsanna 1997. *Nevelés, pszichológia, kultúra.* Dinasztia Kiadó. Budapest.

Váriné Szilágyi Ibolya 1987. *Az ember, a világ és az értékek világa*. Gondolat Kiadó.

Budapest.

Emberismeret az útvesztőben <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00119/2007-12-np-Kamaras-Emberismeret.html> (2013. június 19.)

Az oktatási módszerek

http://www.etk.pte.hu/files/tiny_mce/File/oktatas/OktatasiAnyagok/Didaktika/oktatasimodszerek.doc (2014. október 10.)

Lexikon: Ethik <http://www.helles-koepfchen.de/artikel/3245.html> (2014. szeptember 20.)

130/1995. (X. 26.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról <http://e-oktatas.barcsi.hu/extra/tudasbazis/f-jk/130-1995-korm.html> (2014. szeptember 23.)

110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről

51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet – a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló rendelet

Ethik für alle <http://www.religion-ist-privatsache.at/ethik-fuer-alle/> (2014. október 15.)

Ez nem csak vegytiszta erkölcsstan

http://mandiner.hu/cikk/20130510_kamaras_istvan_ez_nem_csak_vegytiszta_erkolcstan (2014. október 05.)

243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

T/4856. számú törvényjavaslat a nemzeti köznevelésről

Kamarás István OJD: Javítható-e az „erkölcsstan vagy hittan” elképzelés? http://www.tani-tani.info/javithato_e_az_erkolcstan (2014. október 06.)

Az oktatás módszerei: logikai módszerek, szemléltetés, munkáltatás

<http://users.atw.hu/kozmetc/pk13a.doc> (2014. október 10.)

Unterrichtsmaterial/Ethik <http://www.lehrer-online.de/religion.php> (2014. október 08.)

Mellékletek

Külön file-ban: Mellékletek.pdf